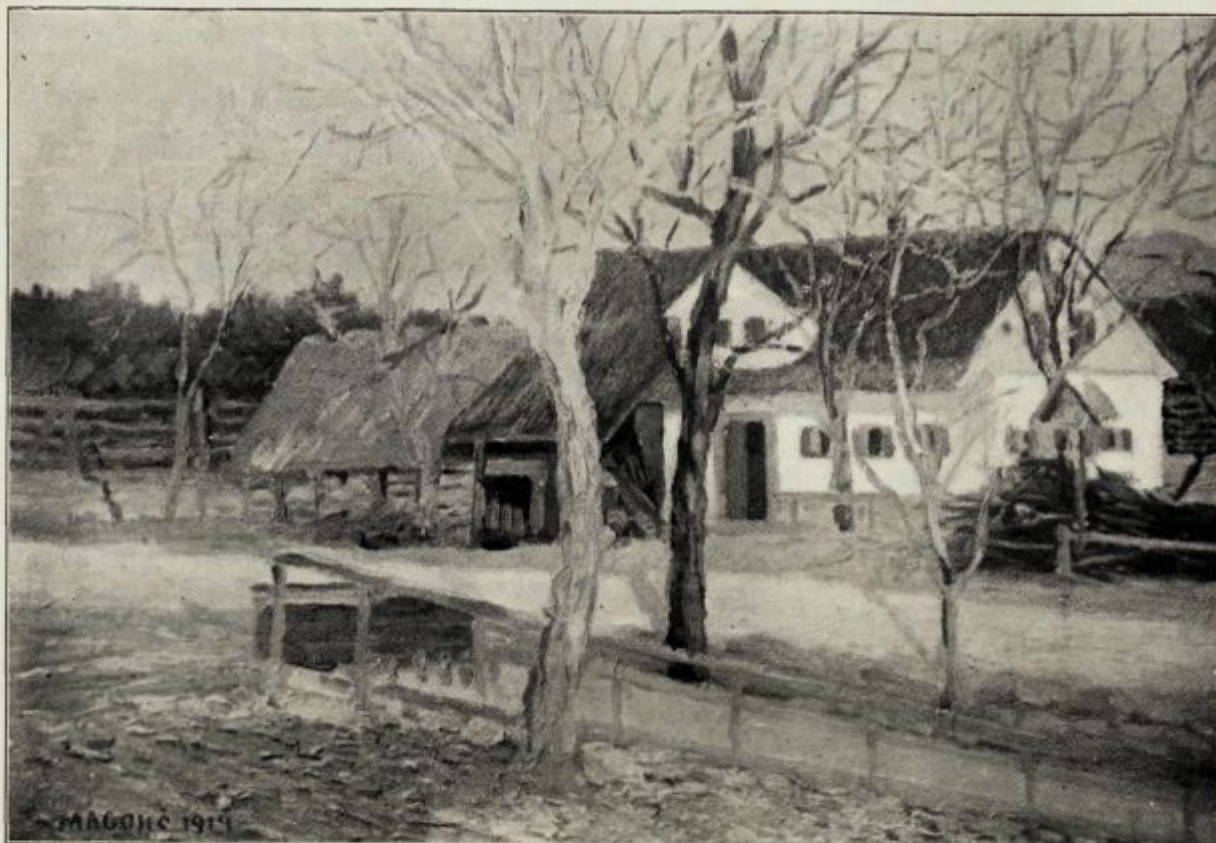

Srečko Magolič: Partija iz Nunske ulice v Ljubljani. (Risba.)

Partija s Črnuč.

Srečko Magolič.

Sedmina.

Spisal Ivan Cankar.

I.

Črn jastreb je streloma treščil v jato; kar jih je še ostalo, splašenih neboglencev, so se razbegnili na vse kraje in se niso videli nikoli več. —

Deseti brat, ta edini med vsemi, je prišel praznovat sedmino. Opustošen je bil dom, v prazni izbi je močno dišalo po smrti. Odnegli so bili vse, tudi žeblje so bili poruvali iz zida in še s tako neusmiljeno silo, da se je razsul omet po tleh. Bele lise na sivih stenah so kazale, kje so visele nekoč podobe in kje je stala materina postelja. Najbolj zamalo se je zdelo desetemu bratu, da so bili sneli celo tisto ubogo desko, ki je bila za jaslice postavljena v kot pod razpelo. In tudi tega razpela ni bilo več.

„Kako se jim je mudilo!“ se je nasmehnil deseti brat.

Tla so bila še pokapana z voskom sveč; kraj peči, tam blizu, kjer je bilo nekoč posteljno vzglavje, pa so bila naširoko popljudana. Spomnil se je na betežno, kašljajočo starko, ki je bdela zadnjo noč ob mrtvi materi; ko se je poslovila, je jokala bridko, v pokriti cajni pa je nesla seboj rjuho in dvoje vzglavnic.

Edino, kar je občutil — tišina in praznота. Zdelo se mu je, da ne stoji na trdih tleh, temveč da visi tam kje v brezkončni sivi megli, ki ji pravijo vesoljnost. Tisto trenutno življenje, ki je bilo — utrinek se je bil zablislil iz megle ter se povrnil vanjo. Ni bil žalosten, le utrujen je bil in len.

Napotil se je po veži k gospodinji. Ko je hotel prestopiti visoki prag, se mu je noga nenadoma ustavila. Zazdelo se mu je, da sedi

nekdo na pragu, drobna ženska, tesno in trepetaje vase sključena. Z jasnimi očmi se je ozrla nanj, nasmehnila se je in ni je bilo več.

Stopil je k gospodinji. Gospodinja je bila brljava starka, ki je imela zelo droben, okrogel, živordeč nos, bradavici podoben; na tej bradavici so sloneli ogromni naočniki. Iznad njih je mežikalo dvoje skopih oči.

„Kako se vam je zares mudilo!“ je očital prijazno. „Kam ste bili zavlekli vso tisto žalostno ropotijo? Še enega žeblja ni več, da bi se človek obesil!“

„Tako smo se bili zmenili, ne? Premalo je bilo, hudo premalo!“

„Počakali bi bili sedmine vsaj! Kje bi zdaj praznovali?“

„Revščina, kako boš praznoval... saj si ves bolan, treseš se!“

„Zaradi žganja se tresem, mati, edinole zaradi žganja! Še ga prinesite, poln vrč ga prinesite, vesela sedmina bodi nocoj!“

Požvenketal je s težkimi srebrniki.

„Deseti brat je bogat! Ljudje ga gledajo postrani, prijazno ga gleda Bog!... Poln vrč prinesite! In spotoma vabite, vse vabite, ki so lepe in mlade in grde in stare! Posebno pa nikar ne pozabite na Čotovo Francko!“

„Na Čotovo Francko? Ta je še otrok, še petnajst jih ni!“

„Pa če bi jih bila šele štirinajst! Na Čotovo Francko ne pozabite!“

Vzela je s police vrč in je šla. Gledal je za njo, ko je drobila po cesti v vas.

„Ta bi mi prinesla še dveletnega otroka... v naročju bi mi ga prinesla!“

Vrnila se je z vrhanim vrčem špirita. Deseti brat je koj posegel po njem, nalil si je čistega strupa v kozarec, dolil je vode ter počakal, da se je kozarec dodobrega ogrel. Nato pa je vročega nastavljal, da si je opalil ustnice, zamižal je ter pil v dolgih požirkih; in živ plamen mu je segel vse do duše dna.

„Nikar!“ se je zgrozila gospodinja.

Odstavil je kozarec, ko je bil prazen do kaplje. Zaokrenil se je počasi, razgledal se s kalnimi očmi po izbi naokrog, zakrilil z desnico v širokem kolobarju.

„Odrešenje! Potreba je, o mati, da razbije človeški glas to strašno tišino! Potreba je, da razmakne mlado življenje to vesoljno smrt! Potreba je, da udari nebeška svetloba v to sivo

meglo, da se prikažejo, da veselo zaplešejo ti sladki rdeči in zlati metulji, ki jih vidim zdaj! Ostanite, veseli metulji, zlati cekini, frfotajoči, nikar se ne bojte!“

„Kako hitro si pijan, deseti brat!“ se je zasmejala tenko.

„Zaradi sedmine pa tole pravim in ukazujem: tam jo praznujmo, zanavselašč, odkoder so nas bili tako po škarjotsko pregnali! Mene in moje metulje in kar je še lepega na svetu! Glas ti zvonki, razbij tišino, življenje, razmakni smrt, udari, svetloba, v meglo!“

Gospodinja si je bila natočila žganja, pila je mižé, v naglih kratkih požirkih. Bradavičji nos se je zasvetil, usta so se zasmejala široko in priskutno, da so se prikazali ostri, rumeni zobje. Z drobnim korakom je omahnila k njemu, zapela je s tenkim glasom.

„Kako si pijan, kako si pijan, ljubček, deseti brat!“

„Stran, copernica! Ne zapelji me v skušnjava!“

„Nisem bila copernica, ko sem nosila židano ruto, pisano, pa rdeče koralde krog vratu!“

Smeh se je čudno povесil, skoraj se premenil v jok.

„Kje so te moje lepe in mlade? Kje je Čotova Francka? Tako rad bi že videl njene rdeče ustnice, široko napete, rad bi že videl ta razcveli mak! Mati, kuhajte žganje, da ne bodo gostje godrnjali! Že jih slišim v veži, ali pa jih slišim v srcu! Koj pridem, Francka!“

Takrat so se usuli nanj rdeči metulji, da je od same migljajoče, frfotajoče svetlobe zatisnil oči, zakolobaril z obema rokama ter se opotekel.

II.

Prižemal jo je k sebi. Iz velike daljave je slišal blaten smeh.

„Glejte ga, desetega brata, kako počenja z otrokom!“

Poskušal je trudoma, da bi izpregledal, toda luč ga je skelela v oči. V tej luči se je čudežno pretvarjalo in prelivalo vse, kar je bilo; podoba je planila iz podobe ter se spustila vanjo. Za hip je razločil obraze, nagnusne, široko režeče se, pijane, poznal pa ni nobenega, še dognati ni mogel, če so moški obrazi, ali če so ženski. Izba se mu je zdela sila prostorna in visoka, posebno zato, ker ni bilo ne mize, ne stola v nji; do stropa je bila polna žgočega, stlače-

nega smrada po vrelem žganju. Vsekrižem so ležali po tleh; pili so iz kozarcev, iz skodelic in celo iz črnih loncev. Njih govorica, njih smeh, njih petje in njih krvavi, kalni pogledi, vse je bilo oškropljeno s smrdljivim žganjem.

Deseti brat je videl samo njo, gledal je in božal in poljubljal njenih ustnic žareči mak.

„Francka, dokler se nadalje in do kraja ne pomeniva, mi povej po pravici, če me imaš kaj rada!“

Francka se je zasmejala.

„Saj sem vam že tolikokrat povedala, gospod, da vas imam rada!“

„Če je tako, mi nikar več ne reci gospod, zakaj jaz sem deseti brat! Ali pa mi kar reci gospod! Kmalu, o Francka, napoči ura, ko bova gospod in gospa. Saj uboštva ni, saj ni bolečine, saj ni smrti! Meni se je le vse tako zdelo. Namreč zdelo se mi je, da je mati umrla in da je zatorej na vekomaj mrtvo vse, vse, vse. In še nekaj se mi je zdelo, nekaj strašnega in zopernaturnega. Le tebi bom povedal, Francka, zato ker te imam rad. Čisto natihem ti bom povedal, prav k meni se stisni!“

Blaten smeh je pljusnil nanja.

„Poglejte ga, desetega brata, kaj počenja z otrokom!“

Deseti brat je naglo pomežiknil.

„Zdelo se mi je, Francka, da je moja mati umrla od lakote.“

Francka mu je zakrila usta z dlanjo, oči so se ji razširile od groze.

„Ne, ne, gospod!“

„Pa če bi bilo res, Francka? Vselej, kadar sem potr in ubog, stoji nekdo tik za menoj, ne poznam ga, nikoli ga še nisem videl, le toliko vem, da govori samo neusmiljeno resnico. Ta mi je oznanil, da je umrla od lakote.“

Ovila se ga je z obema rokama krog vratu.

„Ne, ne, gospod!“

„Poglejte ga, desetega brata, kaj počenja z otrokom!“

„Saj mrjó ljudje za jetiko, za legarjem, tudi za rakom. Zakaj je tako strašna in zopernaturna beseda, da je umrla mati od lakote? Mati! Rodila nas je desetero, dala nam je življenje — bodisi življenje kakoršnokoli! En sam srečen trenotek, ki ga je doživel kdo med nami nebogljenci, bi ji bil moral nakloniti božjo miost. Ona pa — od lakote!“

„Nikar, brat, moj brat!“ mu je vzkliknila v naročju.

„Poglejte ga, desetega brata!“

„Ali kaj vse to! Kaj lakota, kaj bolečina, kaj smrt! Meglo je presekala luč, iz sive veseljnosti je planila, onemela, otopela je planila poja mladost. Daj mi ustnice, daj jih!“

Zazdelo se mu je mahoma, da je kralj Matjaž, da jezdi po ravnem polju in da se mu v naročju smeje bela Alenčica.

„Daj mi ustnice, daj jih, ti moja mladost, Francka! — Ona pa, svetnica — od lakote! — Daj mi ustnice! Saj smrti ni, ne bolečine, ne bridkosti! Jutri pojdeva naravnost v solnce . . . tam ti bom kupil židano ruto, Francka! — Ona ni imela židane rute . . . daj mi ustnice, Francka, daj! . . .“

III.

Ko se je vzdramil, je ležal sam sredi izbe na golih tleh, obljevanih in opljuvanih, s smrdljivim žganjem politih. Vzpel se je na komolcih, ozrl se.

„Kristus, Kristus! . . . Pomagaj, k meni!“

Takrat se je iz samote vzdignila čudežna bela senca. Nagnil se je k njemu bel obraz, poln milobe, usmiljenja in ljubezni. Bela roka, ta roka trpljenja, mu je segla do rame, tako počasi in tako blizu, da bi jo bil skoraj lahko poljubil.

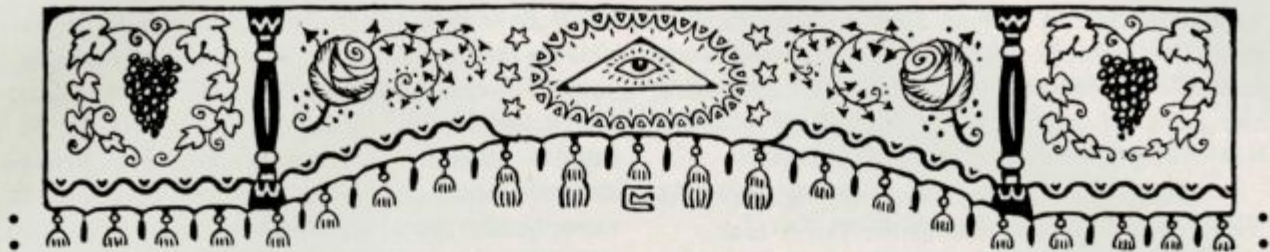
„Pojdi z menoj! Saj bom zmirom pri tebi!“

Trepetaje je iskal njeno roko, to roko trpljenja. Nasmehnil se je, zajokal je smehljaje.

„Mati! Saj sem vedel, da pridete, ko sem vas klical!“

Deseti brat je šel in sam božji blagoslov je šel z njim.

Lanska tekmeča za Noblovo književno nagrado.

Spisal dr. Janko Lokar.

V eliko jih hlepi po časti, še več po časti in masti. Obe hkrati se dobita z Noblovo nagrado. Ta dar je ustanovil v prosepah znanstva in umetnosti švedski kemik Alfred Nobel (1833/96), izumitelj dinamita, brezdimnega smodnika itd. Nagrade se razdele vsako leto in vsako leto se vznemiri ob tej priliki znanstveni in umetniški svet. Lansko leto so posegli valovi tega vznemirjenja celo med nas, ki vemo, da ne moremo kot maloštevilen in komaj znan narod prodreti z nobenim kandidatom za Noblovo nagrado, razen če bi ga proglasili tudi ostali Jugoslovani za svojega. Šlo je za to, kdo dobi Noblovo nagrado za literaturo in proslavi s tem sebe in svoj narod med vsem omikanim svetom, obenem pa potegne lepo vsotico okroglih 146.000 kron. Nagrade se določujejo namreč iz obresti glavnice, ki znaša nad 35 milijonov kron, in niso za vsako leto povsem enake. Nemci v Avstriji in v Nemčiji so napeli lani vse sile, da bi prodrli s svojim kandidatom. Od najneznatnejšega lističa do najznamenitejše revije — vse je pisalo, da dobi Noblovo nagrado za literaturo Rosegger in da je kdo drugi tudi dobiti ne more, češ da je imenovani mož eden izmed prvih živečih pesnikov, obenem pa globok mislec, ki ga primerjamo lahko kot reševalca težkih verskih in socialnih problemov s slavnim Rusom Tolstim.

Ta propaganda je zanesla Roseggerjevo slavo v zadnje kote nemškega ozemlja, medtem ko smo ga poznali na Slovenskem že prej. Znan nam je bil nekaterim kot literat, vsem pa kot ustanovnik večmilijonskega sklada, namenjenega za ponemčevalnice na slovensko-nemški in češko-nemški jezikovni meji. S tem skladom je zasekal Rosegger globoko rano v slovensko in

češko telo in zato se je uprla slovenska, še bolj pa češka javnost Roseggerju kot kandidatu za Noblovo književno nagrado...

Med temnozelenimi gozdi naselja Alpel v občini Krieglach stoji lesena hiša štajerskega gorjanca, ki nas spominja po zunanosti na švicarske hiše, kakor jih imamo pri nas slabo naslikane obešene na stenah, da nam krasi slovensko domovje, ali jih stavimo kot tipe pristne gorenjsko-slovenske hiše. Odprt hodnik vodi ob visoki čelni strani; črezenj viseča streha ga čuva pred neurjem. V tej hiši se je rodil Peter Rosegger 31. julija 1843. Danes stoji hiša samotna in zapuščena, nekdanje so jo obdajali hlevi, skednji in druge pristave. Ko je gospodarstvo že propadalo, ga je dobil pesnikov oče Lovro, ki si je vzel za ženo mlado deklo Marijo, hčerko nekega ubožnega ogljarja.

Mati je silno vplivala na dušo svojega prvorojenca Petra. Bila je sama ljubezen in njeno veselje je obstajalo v žrtvovanju. Svoja čustva je izražala na pesniški način. Govor je prepletala s primerami, ki jih je poznala iz legend. Mesec je bil zanjo kolovrat nebeške Device, ki je predla iz njegovih žarkov nežno mrežo nad vejami dreves. Kot vsak preprost človek je videla Marija Rosegger to, kar je verjela. Da sedi nebeška predica na sveteči se zvezdi, o tem ni dvomila. Sv. pismo je poznala dobro in je znala tudi tisk brati. Tega jo je naučil neki oglar. Od svoje matere je znala mnogo pravljic, pripovedek in pesmi, ki so vzbujale sinčkovno domišljijo. S pripovedovanjem je vplivala na mladega Roseggerja tudi mati njegovega očeta in pa neka slepa ubožica, po imenu Jula, katere trpečo podobo nam je naslikal pesnik v „Wald-

heimat“. Imela ni doma, ampak je hodila kot vaška sirota v Alplu od hiše do hiše. Svojo usodo je prenašala s tako vdanostjo, da ni motila nikogar njena prisotnost, temveč so jo po hišah, kjer je bila deca, še zadrževali, ker je zabavala otroke s svojimi pesmimi in povestmi z materinsko potrpežljivostjo. Njene žalostne izkušnje so ji dajale snov za reke, opominjajoče k čednosti, katerim je dajala njena velika nesreča avtoritativno moč.

Ko je Peter nekoliko vzrasel, je pasel poleti očetovo živino, lovil metulje in hrošče in zrl po cele ure na nebo. Če ga je bilo strah, se je prijel kakega vola za roge ali pa je obračal ušesa proti hiši, da bi čul babičin glas. Oglašala se mu je namreč, da mu je preganjala strah. Pozimi je pomagal pri hišnem delu in se naslajal ob pripovedovanju, s katerim so si krajšali dolge zimske večere. Razmere so bile takrat čisto drugačne od sedanjih. Vsaka hiša je bila navezana sama nase. S pomočjo dveh, treh poslov in rokodelcev, ki so delali pri njem v hiši (auf der Ster), je bil vsak posestnik svoj kovač, sedlar, črevljar, krojač, mlinar in pek. Zunaj ni kupoval ničesar ali skoro ničesar. Snov za potrebščine je dajalo polje, skupno delo jo je pa pretvarjalo. Poleg svoje vrednosti je imel vsak predmet takorekoč individualen pečat. Denar je igral le majhno vlogo. Bilo ga je malo in nihče ni hlepel po njem. Delo je zadoščalo za vzdrževanje življenja. Ta okolnost je zelo vplivala na Roseggerjevo poznejše socijalno naziranje.

Po pastirskih letih je postal Peter prvi hlapec svojega očeta. Delati je moral dan in noč. To je storil tem rajši, ker je bil njegov oče slaboten, pomoči potreben, sicer pa tih, resen in malobeseden mož, ki ni mogel najti nikdar izraza za svoja gorka čuvstva. Izdajal jih je le v presekanih stavkih, ki jih je govoril bolj zase kot za druge. Bil je popolnoma neuk in se je učil celo sv. pisma od sina, kakor hitro je znal ta brati. Tega je naučil branja Miha Patterer, učitelj sosednje občine Birkfeld. Kakor dandanes pri nas, je bila takrat na Štajerskem duhovska gosposka v šolskih zadevah vsemogočna. V revolucijskih dneh 1. 1848. je imela skromnega Pattererja na sumu, da se nagiblje k prekucijskim idejam. Zato so ga odslovili, kakor hitro je zmagala reakcija. Tako je prišel ubogi učitelj nekega dne k kmetom Alpla, da bi si služil z rokami kruh. Ti so ga drage volje sprejeli in dokazali s

tem pri vsej svoji odvisnosti neki instinktiven zmisel za neodvisnost, kajti od cerkve pregnanega liberalnega učitelja sprejeti je bilo lakrat mnogo bolj nevarno kot dandanes. Nemci morajo celo hvaležni biti tem kmetom za to njihovo dejanje, kajti brez Pattererja bi se ne bil skoro gotovo nikdar naučil Rosegger čitanja. Šole seveda niso postavili novemu učitelju. Zato je romal s svojimi knjigami in pisankami od hiše do hiše in ostal povsod kot gost za določeni čas pouka. Pri vsaki hiši so se zbrali tudi otroci sosednjih kmetij v družinski sobi, kjer jih je učil dobri starček za hrano in stanovanje branja in računanja. Kadar je minil teden ali mesec, se je preselila ta potovalna šola drugam. Če ni bilo pouka, je pomagal Patterer hlapcem pri delu, oblečen v lodnat jopič in pokrit s cilindrom.

Peter je delal svojemu učitelju veliko veselje. Najljubše mu je bilo, če je čital Patterer iz evangelija. Ta knjiga je bila prva pobuda za Roseggerjevo pisateljsko pot. Z desetimi leti je znal Peter po sodbi ljudi iz evangelija tako lepo in krepko pripovedovati kakor župnik na prižnici. Pol resno, pol šaljivo so mu prerokovali, da postane papež. Tako se je utrdila polagoma v njegovi materi misel, da naj bi postal njen najstarejši otrok duhovnik. Zato so ga dali v šolo v St. Kathrein, kjer je učil mož tako čiste duše kot Patterer, a učenejši. Ker pa je pešala Roseggerjeva hiša vsled slabih žetev, vsled bolezni, neurja in toče vedno bolj, je moral zapustiti Rosegger novo šolo, da je pasel očetovo živino. Kljub temu pa se mati ni mogla ločiti od misli, da naj bi bil Peter duhovnik. Zato je hodila od občine do občine in moledovala duhovnike, da bi se kateri usmilil Petra in ga pripravljaj za seminar v Gradcu. To ji je obljubil birkfeldski dekan, a za njegov pouk v latinščini bi mu moral služiti Peter kot ministrant. Preden ga je pa mati pripeljala k dekanu, ga je poslala za nekaj tednov v šolo v Krieglach, ki je bila najboljša vsega okraja.

Ministrantovska služba je sicer ugajala Petru, ker je ljubil od prve mladosti bliščče veličastje božje službe, pri kateri se je čutil kot kdo od nas v gledališču, vendar se ga je polastilo tako domotožje, da jo je ubral po najkrajšem potu domov, preden se je naučil dvajset latinških besed in je služil pri treh mašah. Doma pa se je pojavljala vedno bolj in bolj revščina. Zato je dal njegov oče najstarejše otroke služiti, ker so

mu zadostovali trije mlajši za domače delo. Tako je moral služiti Peter po zimi l. 1855/56. kot hlapec v Haselrainhofu, kjer je spal v hlevu skupno z dvema voloma, ki sta ga grela namesto peči s svojo naravno toploto. L. 1858. pa ga je vzel neki krieglaški meščan, ki je potoval po opravkih v Gradec, s seboj, da bi ga predstavil škofu grofu Attemsju in mu izprosil sprejem v seminar. Slučajno ni bilo škofa doma in neki kaplan mu je odbil sprejem. Naslednjo zimo (1859) je vozil Rosegger oglje od Alpla v muriško dolino k plavžu. Nato pa si je izvolil poklic krojača, ker ni mogel misliti vsled premoženjskih razmer, da bi ostal doma, in mu je bila odbita prošnja za sprejem v seminar. Mati je prevzela nalogo, poiskati pripravnega mojstra. Najprej se je oglasila pri Nacetu Orthoferju, krojaču v St. Kathreinu. Ko mu je razložila svojo željo, se je mojster Nace najprej razjezil, češ da hoče biti dandanes že vsak gnoj krojač, nato pa je začel z ognjem razlagati, koliko telesne moči in razuma je treba dobremu krojaču. Kljub svojemu nekoliko osornemu nastopu je pa dovolil, da se mu Peter pokaže. 5. julija 1860. se mu je s strahom predstavil Rosegger in bil sprejet kot učenec. Tako se je začela tista štiriletna doba njegovega življenja, ki jo imenuje pesnik svojo visoko šolo, ker je mogel v tem času študirati kmečke navade, kar mu je bilo pozneje kot umetniku v največjo korist. Z imenovanim malim, drobnim, čisto obritim in plešastim krojačkom, oblečenim v črno obleko in zelo belo perilo, sta hodila na delo od hiše do hiše. Kadar sta odšla, je bila vsa potrebna obleka napravljena in popravljenjena. Rosegger je izračunal, da je delal od poletja 1860. l. do Božiča 1864. deloma sam, največ pa z mojstrom v 67 hišah. Njihovo torišče je bil takozvani Jackelland in dolina Murice. Delala sta po 14 do 16 ur na dan. Počitek sta si privoščila le za čas obeda in za pol ure v mraku, ko je bilo še škoda prižgati luč, pri dnevni svetlobi pa nista več videla. Redno sta imela malo dela sredi zime in v pasjih dneh. Modri kmet ni hotel namreč poklicati krojača v hišo, če je bil dan kratek, pa tudi ne, če je imel na polju dela od solnčnega vzhoda do temne noči in ni mogel torej nadzorovati šivankarja.

Ti neprostovoljni odmori so ugajali Nacetu kaj malo, tem bolj pa Petru, ki je skočil včasih med svoje tovariše, včasih — po noči — pod okno kakega dekleta, sicer pa je porabil vsak

prost trenutek za čitanje. Čital je vse, kar mu je prišlo v roke, to pa s tako vnemo, da so mu obolele oči. Poleg tega je pisal izprva dogodbe iz življenja svetnikov, pozneje pa pravljice in vaške povesti, ki jih je tudi sam ilustriral. Poizkušal se je tudi v pesmih in si izdajal perijodične časopise. Po vzorcu v Avstriji zelo razširjenega Voglovega koledarja, ki si ga je kupil vsako leto, če je le mogel, si je prirejal lastne koledarje, ki jih je dajal za dva krajcarja drugim ljudem čitati. Poleg koledarjev je pa dajal med ljudi tudi druge svoje spise, ki jih je opremljal z lastnimi slikami, da bi na ta način učinkoval na bralce, ker je nekako čutil, da mu je bila beseda še preslaba.

Tako so pretekla Petru predpisana tri leta učenja. 5. julija 1863. je postal brez vsakih ceremonij pomočnik. Ker ga v februarju naslednjega leta niso potrdili v Brucku k vojakom, se je veselil dvojne prostosti. Na svojih pohodih kot krojač je spoznal marsikatero zanimivo stran življenja in marsikak vtis mu je potisnil pero v roko v zabavo njegovih bralcev. Prej ali slej pa se mu je morala vzbuditi želja, da bi se videl tiskanega.

V Alpel so prinašali kolporterji večinoma graška lista „Grazer Tagespost“ in „Grazer Zeitung“. Na katerega naj bi se obrnil, o tem ni vedel Rosegger seveda ničesar. Zaupal je torej svoji zvezdi, ko je poslal koncem februarja leta 1864. najbolj ljube mu verze na naslov „Herrn Martini, Redakteur der Tagespost“. Naslov je bil napačen, ker je urejeval Martini „Grazer Zeitung“ in bi se ne bil brigal za poslane mu verze skoro gotovo nič, a pošta je dostavila pošiljatev uredniku „Tagesposte“, dr. Albertu Svobodi, rojenemu Pražanu, ki je služil kot profesor na mariborski gimnaziji in prevzel z l. 1862. uredništvo imenovanega lista. Kljub pomanjkljivi obliki in grozovitemu pravopisu sprejetih pesmi je spoznal ta mož v pošiljalcu bodočega pisatelja in ga pozval, naj mu pošlje vse svoje rokopise. Ta poziv je silno razveselil mladega pesnika, ki je imel k sreči krepkega birmanskega botra, ki je šel zaradi lesne kupčije v Gradec in nesel 16 ur daleč 15 funtov težki zavoj z rokopisi, da ga je oddal v uredništvu „Tagespošte“. Na povabilo Svobode se je podal nato Rosegger v Gradec, kjer ga je obsul urednik z bodrečimi nasveti, sicer se pa ni izpremenilo njegovo življenje tja do konca leta. Božični teden sta delala z Nacetom v naj-

revnejši hiši v St. Kathreinu. Ko se je vrnil Peter domov, je izvedel od matere, ki je ravno pripravljala za božični večer, da ga čaka na krieglaški pošti mnogo pisem in knjig in da je tudi sam v časopisu. Sredi noči se je podal na pot in dirjal v Krieglach, kjer je tresel za poštnih oken železno omrežje, za katerim je ležala njegova usoda. Šel je k polnočnici, a razburjenja se ni mogel oprostiti, dokler ni dobil na vse-zgodaj svojih pošiljatev...

Listek „Tagespošte“ z dne 13. in 14. decembra 1864. je napolnil Svoboda s povestjo o Roseggerju in s pozivom na ljudi, naj bi ga rešili gorske vasice in pomanjkanja ter ga presadili na tla, kjer bi se mogel razvijati njegov talent. Dosti da itak ni treba žrtvovati, ker je Roseggerjev mecen lahko tudi kak graški krojač, ki bi mu dal zaslužka, kajti Rosegger ne zna samo pesmi delati, ampak tudi šivati. Na ta poziv so prihajali na mladega pisatelja od vseh strani nasveti, ponudbe, knjige, pa tudi denar. Med vsemi se je najbolje izkazal ljubljanski knjigotržec Giontini, ki je izjavil, da sprejme Roseggerja v svojo hišo ne kot učenca, ampak kot plačanega pomočnika in ga izuči svoje stroke. Za to ponudbo je bil tudi Svoboda, le Petrovi starši so bili od vsega tega neprijetno zadeti. Gospodarstvo jim je bilo čisto propalo. Oče je bil slab, mati pa na tem, da izgubi spomin in vid. Kdo naj pomaga, ako ne najstarejši sin? Vendar ga niso ovirali in mati sama je prva privolila k odhodu.

Tako je zapustil Rosegger svoj dom 14. februarja 1865. Oče je molčal v svoji bolesi, ker ni poznal zanjo besedi, mati pa se je poslužila svojega daru in je vlila svoje zadnje, ljubezni polne nauke v jedrnate reke. „Ako hočeš storiti komu drugemu kaj in ne veš, ali je prav ali ne, zapri za čas očenaša oči in pomisli, da si ti drugi!“ Do Krieglacha ga je spremljala najstarejša sestra Polona, odkoder ga je povedla železnica na tuje mu, zanj daljno Kranjsko.

Med potjo se je ustavil za en dan v Gradcu, da bi si poiskal sveta pri dr. Svobodu v trenutku, ko je prekinil s svojo preteklostjo. Potrkal pa je tudi pri svojem drugem dobrotniku, pri veleobrtniku Petru Reininghausu.

V Ljubljani ga je sprejel Giontini ljubeznivo, a Roseggerju ni ugajalo. V slovenskem mestu je občutil vso bridkost domotožja in osamelosti. Celó njegove prejšnje ljubljenske, knjige,

so se mu studile, ker so ležale kot blago na kupih pred njim. Edina tolažba mu je bil pogled na tir, ki je vezal Ljubljano s Krieglachom. Teden dni je vzdržal. Tu pa je slučajno čital v „Gartenlaube“ Alberta Trägerja pesem:

Wenn du noch eine Heimat hast,
so nimm den Ranzen und den Stecken
und wand're, wand're ohne Rast,
bis du erreicht den teuren Flecken!

Kot povelje se mu je zdela in vzdignil se je. Giontini ga je razumel in mu ni delal težav. Ko je prekorščil Rosegger 24. feb. 1865. pri Trbovljah štajersko mejo, ga ni bilo srečnejšega človeka, Vse je bilo pozabljeno. Zdelo se mu je, da se vrača k Orthoferju, s katerim bodeta zopet hodila od hiše do hiše in šivala...

Za Svoboda in Reininghausu je bil njegov povratek v Gradec sicer nepričakovan, a zaupala sta trdno v bodočnost svojega varovanca. Ker sta bila prepričana, da je treba Roseggerja naučiti najprej vsaj elementarnih znanosti, ki si jih ni mogel pridobiti v Alplu, sta ga skušala spraviti v kako javno šolo. To pa ni šlo zaradi ozkosrčnosti tozadevnih predpisov. Zato sta mu najela nekega revnega medicince, ki ga je učil računanja in pravopisja. Nekaj tednov za tem mu je naznanil Svoboda, da želi govoriti ž njim profesor krščanskega nauka na „akademiji za trgovino in obrt“, na zdaj podržavljenem zasebnem zavodu, ki so si ga ustanovili trgovci in obrtniki. Ta mož je bil tudi z Zgornjega Štajerskega in se je pisal Rudolf Falb, ki nam je znan kot astronom, oziroma meteorolog. Na njegovo prigovarjanje je sprejel Davidovsky, ravnatelj trgovske akademije, le za par let od Falba mlajšega pesnika brez izkušnje v drugi pripravljalni razred. Njegovi součenci so bil dečki med 12. in 15. letom, ki so ga pa kljub temu nadkriljevali v pozitivnih vedah: v matematiki, slovnici in v trgovskem računstvu. Prve počitnice so prinesle Roseggerja zopet domov, dasi ni šel rad. To pa po pravici, kajti njegov strah se je uresničil. Že pri prvi dotiki s svojimi ožjimi rojaki je občutil njihovo nezaupanje, pa tudi njihovo mržnjo. Nekateri so mu zavidali, drugi so ga smatrali za odposlanca pekla in so se križali pred njim. Prehitro je bil vzrasel nad njimi ter zamenjal kmečko suktnjo z gosposko in prevelik prijatelj mu je bil zaradi nevere in sovražnosti napram cerkvi splošno znani dr. Svoboda. Vsi so prorokovali Roseggerju

čudno bodočnost, a kaka bo, tega ni povedal nihče. Imeli so ga za čarovnika in vznemirjali njegovega ubovega očeta z govoricami, da mu trpita zaradi nevernega Petra v vicah duši obeh rano umrlih otrok. Mož je imel itak domišljijo, polno groznih vizij, take vesti pa so ga skoro uničile v samotnih urah obupa in lastnega trpinčenja.

Zato je bil Rosegger vesel, ko je prišel zopet v Gradec nazaj. Tu je postal čez nekaj časa tajnik v Davidovskega penzjonatu za trgovsko akademijo. Ves čas se je pa pridno uril v pisateljstvu in se oglašal v raznih listih. Včasih je poletel na kak daljši izlet, tako n. pr. na Dunaj ali na Adrijo, dalje v Linc k Adalbertu Stifterju, ki mu je bil kakor našemu Trdinu zelo ljub pisatelj. Prijateljska vez ga je vezala z marsikaterim literatom, med drugimi z Anastazijem Grünom.

Svojo prvo knjigo je izdal v juliju 1869. l. pod naslovom „Zither und Hackbrett“ (uvod mu je napisal pesnik Robert Hamerling). V njej je izbral Rosegger svoje pesmi v narečju, ker se je hotel pokazati pred svetom v panogi, kjer se je kazala po mnenju prijateljev najbolj njegova izvirnost. Knjigo je sicer kritika pohvalila, očitala pa mu je, da je pilil in popravljaj svoje narečje, da bi bil razumljivejši bralcem, ki ne razumejo zgornještajerskega narečja. Zato se je potrudil, da je podal drugo knjigo „Tannenhartz und Fichtennadeln“, zbirko pravljic, povesti in legend, v čim čistejšem narečju.

„Zither und Hackbrett“ je izdal v času, ko je zapustil trgovsko akademijo. Odhodnega izpričevala ni dobil, ker se trgovskih predmetov sploh ni bil učil. Izpričevala mu tudi ni bilo treba, ker se je skoro že lahko živil s sodelovanjem pri raznih listih. Nagrado, ki jo je prejel za „Zither und Hackbrett“, je poslal celo domov, da bi nekoliko olajšal domačim bedo. To osvojenje v gmotnem oziru ga je spravilo v najboljše razpoloženje in v tem je potoval križem po svoji ožji domovini. Še boljše volje je postal, ko mu je podelil štajerski deželni odbor ustanovo 600 K, da bi obiskoval graško vseučilišče kot izvanreden slušatelj. Vrhutega mu je dala graška podružnica „Schillerjeve ustanove“ 150 tolarjev kot častno nagrado za „Zither und Hackbrett“. Vseučiliška predavanja pa je obiskoval redko, rajši je potoval, ker je čutil, da ima v pisateljstvu dovolj trdno življenjsko oporo. Svoje izlete na

Koroško, Solnograško, Nižjeavstrijsko itd. je polagoma razširil do večjih potovanj v Nemčijo in Italijo. Odločil se je celo za to, da bi prebival izven Štajerske, n. pr. na Dunaju, a dolgo ni mogel nikjer pogrešati svojih Štajercev. Njegova slava je rasla z vsakim delom in z vsakim mu je postajal mošnjiček težji. Zaradi njega kot pisatelja se je podala neka mlada Gradčanka v Alpel, da bi videla njegovo rojstno hišo. Pisala se je Ana Pichler in je bila hči znanega graškega tvorničarja klobukov. In zaradi te Ane in pisanja novih knjig se je vozil Rosegger nešteto krat iz Gradca v Ljubljano, Celovec in Beljak. Študiral je ljudstvo in kraje in iskal Ane. Zelo prav mu je prišlo, da mu je dovolila uprava Rudolfove železnice prosto vožnjo. Ko mu je čez nekaj let preklicala to dovoljenje, mu je dovolila l. 1888. Južna železnica brezplačno vožnjo za vsak čas in kraj.

Z Ano se je poročil 13. maja 1873. V jeseni istega leta so mu ponudili službo ljudskošolskega nadzornika za Zgornje Štajersko. Moral bi pa poprej obiskovati dva ali tri tečaje pedagoški seminar v Gradcu, kar mu pa ni dišalo. Imel je že toliko denarja, da je lahko mislil na lastno vilo blizu Krieglacha, katero si je postavil po ženini smrti (1875) l. 1877. Dve leti pozneje se je iznova poročil z Ano Knaur, hčerko nekega dunajskega stavbnika. Začel je tudi — z l. 1870. — javno predavati, oziroma čitati svoja dela, kar mu je precej neslo. Tako n. pr. je bral l. 1887. v Opatiji pred prestolonaslednikom Rudolfom in njegovo soprogo Štefanijo iz svoje zbirke „Stoansteirisch“; istotam je čital l. 1896. pred rumunsko kraljico Carmen Sylvo. Tudi častnih članstev, celo častnih doktoratov itd. si je nabral. Sploh se more s tako zvestimi čestilci, kot so Roseggerjevi, ponašati le malokateri pesnik. Že petdesetletnico njegovega rojstva so slavili na sijajen način. V posebni „Spomenici“ so ga slavili v vezani in nevezani besedi pesniki in prijatelji kot: Carmen Sylva, Marija Ebner-Eschenbach, Otokar Kernstock in drugi. Njegov mecen P. Reininghaus je pozval Roseggerjeve čestilce k narodni zbirki na čast pesniku. Posestva mu sicer to pot niso podarili, kot so ga Poljaki svojemu Sienkiewicz, pač pa so nabrali znatno vsoto, vsled katere stanuje zdaj Rosegger v Gradcu v lastni hiši. Tudi „Schillerjeva ustanova“ mu je naklonila častno darilo. To je pa vrnil leto pozneje, ko ga je hudo napadel ber-

linski „Börsenkurier“. Postavili so tudi že spomenike njemu na čast, n. pr. v Kapfenbergu („Waldschulmeisterbrunnen“) in v Gradcu („Waldlilie“). Največji spomenik za vse sloje nemštva, ne samo za literarno izobražene, si je pa postavil sam z oklicem z dne 1. maja l. 1909., s katerim se je začela znana velika narodna zbirka za nemške šole na narodnih mejah. Z vzklikom „Zweitausend Kronen gleich zwei Millionen“ je podaril sam 2000 K, drugi so dodali do februarja l. 1910. ostalo. Zadovoljili se pa niso z dvema milijonoma, ampak nabirajo in množe sklad še vedno. 28. septembra 1902 je otvoril Rosegger svojim ožjim rojakom v Alplu lično šolo (Waldschulhaus), dandanes pa otvarja s svojim imenom slovanski deci lepo opremljene stavbe, kjer naj bi se napojila s sovraštvom do materinega jezika.

Kako moč ima njegovo ime, nam kaže nastanek protestantske cerkve „Heilandskirche“ na

nekem griču pri Mürzzuschlagu. Rosegger je prisostvoval некоč božji službi protestantov. Njena preprostost ga je globoko ganila, dasi se je vršil obred v nekem salonu in ne v cerkvi. Te namreč niso imeli maloštevilni protestanti muriške doline, ampak so se zbirali k božji službi samo enkrat ali dvakrat na leto na kakem zasebnem prostoru, če je prišel ravno k njim kak evangeljski duhovnik. Na prošnjo župnika Kappusa je izdal Rosegger 2. januarja 1900 oklic zaradi zgradbe cerkve na 72 časopisov iz nemške države in iz Švice. Že na dan sv. Treh Kraljev so prišle tri težke denarne pošiljatve, a v teku leta so nabrali 60.000 K.

Kot človek se torej Rosegger ne more pritoževati nad usodo. Kako pa je z njegovo pisateljsko silo? Ali je res vreden Noblove nagrade, torej svetovne slave?

(Konec prihodnjič.)

Na senožeti.

Srečko Magolič.

Albina in dva zakonska moža.

Spisal Milan Pugelj.

Brzojavka se je glasila tako-le: Jutri poroka. Bodi drug. Pričakujem te danes zvečer.

Premislil sem naglo, hodil gor in dol po svoji sobi in se smehljaj. Glej ga, fanta! Ta je prava. Kar naenkrat mu je sunilo v glavo in jutri postane zakonski mož.

To je bilo okoli poldne. Ženi sem rekel, da me izredno veseli, dobiti sotrpina iz ožjih krogov. Na poroko se peljem na vsak način. V pisarno sem tekel ob dveh in si vzel dopust za dva dni.

Zvečer sem videl prvič prijateljevo nevesto. Bila je visoka, močna, črnogleda in jako prijetna. Svojega druga, postarnega sivega veseljaka, je izročila ženinu, sama pa si prilastila mene. V cerkev sva se peljala skupaj v tesni, rožasti kočiji.

„Ali se vam kaj šibe kolena?“

„Ne,“ je rekla. „Saj ne stojim.“

„Pa vam srce poskakuje kakor kobilica v steklenki.“

„Eh, kaj še,“ je dejala. „Midva z Avgustom se že davno pozna.“

„O, današnji pokvarjeni svet! Ko sem se peljal jaz k poroki, so se mi vseeno šibila kolena, če sem tudi sedel,“ sem se poizkusil patetično pošaliti. Ona je vzdihnila, kar ni popolnoma nič sodilo k mojim besedam. Umolknil sem še sam in gledal po črnih trotoarskih kamnih, ki so bežali mimo, in po umazanih zidovih starinskih hiš, menjajočih se ob levi in desni.

Na poroki sva se pobratila. Pozneje me je poljubila še dvakrat ali trikrat. Tisti stari veseljak se je šalil, rekoč: Glej, Avgust, zdi se mi, da naju tvoja žena vara.

Bil je jako lep in animiran večer. Spat smo šli šele proti jutru. In drugi dan, ko sem se poslavljaj in vozil domov, sem se vsega prijetno spominjal, samo prijatelja ne. Zdel se mi je ves izpremenjen, postaran, čmerikav. Kaj hoče žen-

ska pri tem človeku, kaj naj počne, kako naj pretolče dolge dni? To neugodno mnenje o prijatelju je v meni ostalo za vse poznejše čase. In kadar sem prejel katero izmed obilnih njegovih pisem, mi je vselej ta neprijetni utisek puhn timer oživiljen in svež v glavo in v dušo. Vabil me je zmirom, naj pridem in naj pridem. Odgovoril sem mu, da ga obiščem zdaj in zdaj, pa me vedno in vedno ni bilo. Pravil je v pismih, da živi udobno. Prej kakor v enem letu mu je rodila žena sina. In ta slučaj mi je bil tudi vsakdanji, zopern. Kakor povsod drugod, tako je tudi pri njem, sem si mislil. Še predno je leto dni pri kraju, poglejmo, že je rodila Albina sina!

Nazadnje sem ga vendar obiskal. Čakal me je na postaji z lastno ekvipažo. Sploh sem opazil takoj, da imam posla s človekom, ki mu gre v zadnjem času mnogo bolje kakor svoje dni. O trgovini mi ni že prej nikoli pravil. Rekel je vselej jako pravilno: Kaj tebe briga, koliko je poskočila kava in moka! Dobro.

Zdaj je imel v ozadju mesta svoje posestvo. Kupil ga je v zadnjem času. Hiša ni bila drugega kakor trden, enonadstropen dom imovitega kmeta, ali vrt okoli nje je bil po pravici grajski. Po beli peščeni poti sva se vozila po njem proti hiši. Topoli ob desni in levi in dalje na obe strani cvetoči grmi, pritlikavo drevje, rože in klopi in stezice. Če se prav spominjam, se je videl od nekod tudi ozek potoček. Da, videl se je, res je. Ravno tik njega se je dogodila tista usodna reč, do katere še pridemo.

Iz okna v prvem nadstropju je gledala neka žena in nanjo je sijalo večerno solnce. Cela tista stran hiše je bila obžarjena z njeno glavo vred. Bila je prekrasna žena. Močna, zdrava, črnooka, temnolasa, ostrih, moških potez, neka ustaljena, završena lepota je strmela iz njenih lic, oči, čela in ustnic.

„Kdo je ta dama?“ sem vprašal.

„Haha, kaj si misliš?“

„Imaš gotovo stranke!“

„Ne! Nimam jih. Haha, lepa reč! Lepo si nas pozabil. To je Albina, moja žena.“

No, dobro. Gledal sem jo ves večer, tako od strani seveda, kakor se tudi spodobi, kadar je mož poleg. Hodila je kakor kraljica, ali recimo: carica. Bilo je nekaj visokega v njenih korakih, ponosnega, vzvišenega. Ali pri tem je bilo njeno telo polno, zaokroženo, neizrečeno zapeljivo in vroče kakor bi puhtela iz njega žerjavica. Sedela je za mizo ravno in mirno. Pri tem so se njene grudi dvigale, padale, dvigale, padale. In njen vrat je bil bel, star pisatelj bi zapisal: slonokošččen. In po tej belini je sijala neka motna bleščoba, neka toplota, neka strašna privlačnost.

Moj prijatelj je bil izgubil po temenu lase. Zdel se mi je smešen, malenkosten in natihem mi je bilo, kakor da ga sovražim. Čemu je ta človek tukaj, on vendar ne spada sem?

Drugi dan sem bil pri njem v trgovini. Peljal me je v tesno izbico z oknom na dvorišče, me posadil tik sebe na zofo in mi postregel z raznimi likerji.

„Ti,“ je dejal in mi potrepal koleno, jaz sem te izredno vesel. Povedati ti imam neke zaupne družinske stvari in prosim te, da mi poveš o tem svoje mnenje.“

„Seveda. Povej torej!“

„Vidiš, stvar je taka. V življenju, kaj ne, hite leta naprej in naprej, in med tem, mi sami največkrat ne opazimo, se gode z nami neverjetne izpremembe. Na primer: na temenu ti izpadejo lasje in ti, prej kodrolasec, postaneš zdaj plešec kakor pokojni Elija. Ha, ha! No, pa ne mislim jaz samo teh zunanosti. Jaz mislim mnogo bolj ali izključno na notranosti. Naše srce je izpremenljivo. V mladosti vihravo in burno, se pozneje miri in miri, dokler se ti nekako ne izgubi nekje med pljuči. Ali kakšno srce tudi zaostane. Pridejo pozna leta, pa ti še vedno bije in kuje na svojem mestu. Nič se ti ne postara, hrepeni, ljubi in tako naprej... no, to je tisto. Pri moji ženi je vse umirjeno... kaj se čudiš?“

Nemara sem res nerodno izrazil z obrazom začudenje, ki me je hipoma izpreletelo. Mislil sem v nerodnosti, da sem izdal neko tajnost, ali takoj sem se zavedel, da take tajnosti sploh ni.

„Nič,“ sem rekel. „Ne daj se motiti. Govori naprej!“

„Srce, ki kuje vedno na svojem mestu... no, takega kovača imam jaz. Primejo me občutki kakor v mladih letih. Zdaj sem star štirideset let, a občutke dobim kakor bi bil star dvajset let. A moja žena se obnaša mirno, hladno. Proti meni ravno tako kakor proti sinčku: materinsko. A jaz, ne zameri mi in ne smej se, dobim včasih željo, da bi ljubimkal... Glej ga, hudirja, kaj pa tako čudno gledaš?“

„No, nič. Poslušam, ali ne?“

„Da bi ljubimkal, da. Oni dan, lep spomladanski večer jo poprosim, naj gre z mano na vrt. Po kaj? Šetat. Prideva do klopi nad katero cvete jasmín, španski bezeg in tako, in sedem. Iztegnem se, primem jo za roke, oprosti in ne smej se, bilo mi je jako milo. Kakor sem ti že rekel, dobim včasih občutke kakor človek v dvajsetih letih. Tu in tam zvečer čitam Heineja, Goetheja in citiram ženi na primer take stvari: Da te ljubim, kaj te briga... Ti menda nekaj drugega misliš!“

„Ne, nasprotno. Zatopil sem se ravnokar dobro v tvoj položaj.“

„Da se vrnem k stvari: takrat sem torej sedel na klop, a z roko sem segel po njeni desnici. Luna je sijala, velika, lepa... njo, Albino seveda, sem potegnil k sebi, bilo mi je, ah, ti, ne smej se, ne smej se!...“

„Le povej, saj te razumem.“

„Bilo mi je kakor davno, davno, ko sem stanoval pri krojaču in sem hotel objeti nekoč njegovo hčerko, a takrat sem bil blede, bolehen in ona skoči na noge in pljune ti, ah, pljune debelo, grdo... Imela je namreč rada debelušnega pomočnika, no, to vse skupaj, kakor vidiš, ne sodi sem, ali zavoljo primere mi ne zameri teh reči. Potegnem jo k sebi, Albino, kako bi dejal, v vsi njeni krasoti, kovač v prsih nabija, mislim si: zdaj počiš od silnega občutja... No, ona, Albina, noče sesti v moje naročje, kakor sem nameraval, ampak sede rajša k meni na klop, in mesto da bi se potrudila in potopila v tiste davne sladkosti in čase, me vpraša popolnoma realistično, kakor pravijo, kako je zadnje dni s trgovino. Eh, kaj bi ti še pravil! Jaz mislim, če si vse to poslušal in če malo poizkusiš, da bi razumel, potem tako veš, kaj in kako.“

„Vem,“ sem rekel.

„No in kaj praviš.“

„Naravno,“ pravim. „Ona je zrelejša ženska, pa se ji ne ljubi več kakor kratkokrili devičici ljubimkati vpricho meseca in zvezd in drugih takih rekvizitov. Ti jo vendar tako imaš: saj je vendar tvoja žena, rodila ti je sina, kaj pa še hočeš?“

„Nič, nič! Bravo!“

Prijatelj je skočil na noge, nalil kozarce do vrha in trčil veselo in svečano.

„Bravo, Bog te živi! To je tisto, kar sem hotel slišati iz tvojih ust. Ravno iz tvojih ust, ne zameri mi tega. Ona je zrelejša, kajpada, od mene, ona ravná, kakor se spodobi, jaz pa, tele neumno, se vedem, da me je lahko sram. Ali zdaj, rečem ti svečano, se hočem poboljšati, hočem paziti nase, želim se ponašati, kakor sem dolžan stanu in dobi!“

Ko sem se tisto noč vozil domov, sem čutil, kako sem se lagal. Rekel sem mu, da se mi zdi njeno vedenje naravno, a v duši sem mislil, da mu prav slaba kaže. Taka ženska je željna ljubezni za deset šestnajstletnih kratkokrilk. In če ne tajim, moram tudi povedati, da me je ta njegova izpoved jako zadovoljevala.

Jaz spadam med tisto vrsto zakonskih mož, ki morejo o sebi prav mirno trditi, da žive pošteno. Izpolnjujejo svoje dolžnosti, skrbe za ženo, ne kvartajo, preskrbe obutev in obleko, plačajo prvega najemščino, mleko, kruh in tako naprej in ljubijo tistih troje ali četvero otrok, ki so jih potegnili iz žabje luže za vasjo. Seveda, kakšna misel te že včasih popade, saj ne hodimo okoli z zavezanimi očmi. Vidimo, kaj ne, ženske, mnogo lepše kakor so naše žene in že je sam satan v nas. No, to prejde, ali zdaj, ko sem se vrnil s tega obiska, sem bil kakor zaklet. Ves izpremenjen, zamišljen, pobit, nesrečen. In ko hodim tako nekoč sam in v mraku zunaj mesta po izprehajališču, se mi zdi tako, kakor bi imel svoje srce v roki na dlani in bi zagledal na njem tisto bolno točko, ki me preganja ponoči in podnevi. Gledam bliže, gledam natančneje, gledam od vseh strani in spoznam ves strah in grozo.

Moral sem sestiti na bližnjo klop in si odahnuti. Niže spodaj so vreščale lajne vrtiljakov in gugalnic, okrog mene je šumljalo listje kistanjev vsled prijaznih sapic in nikogar ni bilo ne blizu, ne daleč.

V tisti bolni točki svojega srca sem spoznal ženski obraz: črne, velike oči, temne lase, strogi izraz čela, lic in ust... z eno besedo: spoznal sem Albino.

Groza božja, kaj mi je zdaj napraviti? Najbolje bi bilo, vzeti v roke nožič, odrezati tisto bolno točko in jo zagnati proč. In to sem v mislih res nekako izvršil. Ali ko sem drugi dan v pisarni zopet pogledal natančno v svojo notranjost, sem zagledal na srcu isto točko, Albinino glavico, če se ne motim, celo za spoznanje večjo. In zopet sem — tako v mislih — izvršil srčno operacijo. Vzel sem v roke srce in z ostro klino globoko izrezal drobni in boleči izrastek. A tretji in četrti dan, o gospe in gospodične bralke, je bila Albinina glava tolika kakor ubogo in nesrečno srce samo.

Od prijatelja sem prejemal redno vabila. Iz početka sem si razložil položaj tako, da je najbolje, če se k njemu ne peljem. Če bi prišel v bližino Albine, bi to moj položaj gotovo izdatno poslabšalo, dasi je že zdaj komaj vzdržljiv. Pozneje zopet sem premislil tako, da bi bilo najboljšo zdravilo to, če bi me ona sama odbila. Čutil sem vso nevarnost takega poizkusa in eventualnega skrajnega razžaljenja, ali z rastočo zaljubljenostjo je rasel v meni tudi pogum. In če se izteče slabo, sem pričakoval z vso gotovostjo, da se izteče tudi za vselej.

In peljal sem se nekega dne nenadoma, ko ni nihče vedel, da pridem. Na postaji sem vzel izvoščka. Hiš, ki so bežale mimo mene, nisem videl, le v negotovih sanjah sem slutil velike, bele in umikajoče se ploskve, ki ostajajo za menoj in nekam padajo, padajo.

Pripeljal sem se že do posestva, a pred vrati na vrt sem ukazal ustaviti in obrniti. Drdrali smo nazaj v mesto in obstali pred trgovino. Moje razpoloženje je bilo nervozno in vzvišeno kakor ob velikih svečanostih, kjer mora človek nastopiti kot slavnostni govornik, igralec, deklamator ali kaj drugega javnega.

Prijatelj mi je skočil nasproti in me objel in poljubil. Stiskal mi je roko, me trepal po rami in gledal okoli sebe z veselimi, ognjevitimi očmi.

„Oprosti,“ je rekel in klical komiju: „Telefonirajte domov po voz. Naznanite gosta.“ In meni se je opravičeval: „Danes imam nekaj posla... zaradi riža. Pripeljem se ob kaki deseti uri zvečer... dajte, vi, gibljite se, ali ne vidite, da

Zima v gorah.

Srečko Magolič.

ljudje čakajo! Moja žena, prijatelj . . vse v redu. Zdaj se razumemo . . . ta prodajalec pa — vraga razumi, zakaj je prišel ravno danes!“

Voz je bil kmalu pred trgovino in odpe-ljal sem se. Z Albino sva bila že prej večkrat za par minut sama. Rekla je vedno kaj takega: Oprostite, morda se dolgočasite, ali moj mož bo skoro tukaj. Jaz sem jo samo gledal in ta njena izredno lepa zunanost je delovala name tako, kakor bi mi tiščala pečat na usta. Tukaj, sem si k večjemu mislil, je treba pred vsem takta, takta in še enkrat takta. Le izredno izbrane besede bi bil rad rabil, ali teh nisem mogel najti v svojih mislih. In tako sem si pomagal s prosim, dovolite, nikakor ne in tako naprej.

Moja nervoznost, ki bi jo deloma tudi lahko nazval svečano razpoloženje, je bila večja in večja. V meni se je nekaj treslo in sicer ravno počez čez sredino prsi, kakor bi sijalo skozme solnce in bi trepetali v njem po moji notranjosti neki izredno fini in izpreminjajoči se praški. In ti praški bi bili v nekem električnem stiku z

mojo dušo, z mojimi možgani in mojimi mislimi. In tako bi vse trepetalo: moja duša, moji možgani in moje misli.

Bili smo že zunaj mesta in polagoma se je spuščal mrak. Zdelo se mi je, kakor bi slišal od leve in desne petje murnov in še raznega drugega glasnega mrčesa, ali zavedal sem se, da se varam. Imeli smo začetek maja in po tem takem je zadeva nemogoča.

Nebo je bilo veliko, izredno veliko in temnomodro. Po njem so se vozili trije oblaki, spodaj ločeni, zgoraj pa so se držali okoli vrata kakor trije prijatelji. In zdelo se mi je, da jih slišim, kako pojo na glas in zategnjeno. Par zvezd je že tudi gorelo.

Na desno in levo je stalo tu ali tam plosnje, povečini pa se je širila zelena in zdaj v mraku skoro črna ravnina. Drevo, ki je stalo sredi nje, je bilo kakor temen orjak. Gre po plju z dolgo krevljo v roki, gre in si pomaga naprej, kolikor si more, ali mi ga pustimo z našimi konji zadaj.

Peljali smo se skozi vrt. Kočijaž je ustavil in mi odprl nizka vratca. Albina je stopila na balkon; zagledal sem jo, zardel, imel sem vso svojo misijo v ustih in tekel ž njo po stopnicah v gornje nadstropje.

Odložil sem klobuk in svršnik, moje svečanostno razpoloženje je bilo na višku. Zdaj se niso tresli v meni samo tisti zagonetni praški, zdaj sem trepetal ves od pete do glave.

Vrata so se odprla in Albina je rekla:

„Oprostite, da se morate zadovoljiti za par ur z menoj. Moj mož — to spričo vajinega prijateljstva za trdno upam — bo v kratkem tukaj.“

Te besede so mi zopet zaprle sapo. Mesto misije, ki sem jo imel že koncem grla in celo v ustih, sem sprožil z jezika samo par ponižnih „nikakor ne“, „prosim lepo“, „oprostite“.

Na mizi je bil pripravljen prigrizek. Gnjat, sir, kruh in vino. Gospa Albina je natočila kozarec vina in jaz sem ga izpil. Po sobi je bil mrak, a ona tako blizu mene in prekrasna. V zenicah svojih oči sem čutil toploto njene beline. Njen vrat, njene do komolcev gole roke, njena lica, njene ustne — vse to me je peklo in žgalo.

„Midva,“ je rekla, „kakor vidite, se nimava kaj meniti. Ko bo prišel mož, se vama razplete beseda. Nisem zgovorna, oprostite mi, in tudi ne vem, kaj bi vas utegnilo zanimati.“

O jezik, čemu nam otrpneš v najsvečanejših trenutkih našega življenja! Takrat, ko se vale po duši čustva, velika kakor skale, ki jih premika morja vihar, ko nam vro misli v kopici slasti in hrepenenja, čemu obtičiš ti kakor odsekan rep in se ne premakneš?!

Bilo mi je strašno. Zdelo se mi je, da bi mi odleglo, če bi izpregovoril, ali to se mi ni posrečilo. V glavi mi je kipelo in kri me je tiščala v sencih, po žilah na vratu in v licih. Pal sem na kolena, zakrilil sem z rokami kakor bi se potapljal, a Albine se nisem dotaknil, zakaj zdelo se mi je, da je v istem hipu zakrilila tudi ona.

„Ljubim vas,“ sem zajecal in ravno takrat so letele njene roke mimo mojih oči kakor bele ptice. Zamizal sem, pripravljen na nekaj strašnega, na veliko razžalitev, ki se mi ni še nikoli primerila. Ali učakal sem srečo, nepopisno srečo. Prijela me je za glavo in rekla: „Pojdiva na vrt!“

Šel sem za njo. Mislim, da stoji klop ob ozkem potočku, ki teče skozi vrt. Okrog stoje

grmi, košati črni grmi, ki so se premikali pred mojimi zmedenimi očmi. Ne spominjam se natančno nobenega predmeta: ne klopi, ne grmov, ne potočka. A sedeli smo nekje tako, da sem držal Albino v naročju. Poljubovala me je, pritiskala svoje lice k mojemu in njene oči so žarele čisto tik mojih, tako da sem čutil toploto njenih črnih in mokro se svetlikajočih punčic.

Toda priznam odkrito, da sem pričakoval tedaj, ko sem padel pred njo na kolena, nekaj popolnoma drugega. Menil sem, da sem jo razžalil, da sem vzbudil njeno največjo nejevoljo in ogorčenje, ki mi ga pokaže s tem, da me buši jezno od sebe ali udari po ustih, ki so se osmelila do ljubezenske izjave. In med tem ko sem užival veliko srečo njene naklonjenosti, je še vedno živela v meni posledica tistega zavednega pričakovanja, ki je doseglo svoj višek takrat, ko sem klečeč na kolenih zamižal.

Ne tajim pa, da sem doživel na tistem vrtu tik potočka — ali če tistega potočka tudi sploh ni bilo — nekaj jako burnega in neumerjenega sicer ali obenem nekaj nebeškosladkega in prsrčnega.

Dogodilo se je torej tako, kakor nisem pričakoval. Prišel sem, da svoje bolno srce enkrat za vselej ozdravim, a namen se mi je popolnoma ponesrečil.

Moža nisem čakal. Spremila me je do vrat in od tam sem korakal peš proti mestu. Bilo mi je jako čudno in ves čas me je gnala neka sila, ki mi je polagala na jezik te besede: O, ve zvezde, o ve neštete zvezde! Zamahoval sem z rokami, jih širil in hotel vedno razprostrti proti nebu.

Bral sem že o junakih romanov in novel, da so napravili konec svojemu dotedanjemu življenju „z enim mahom“. Prekrižali so vso svojo minuloost in bilo je, kakor bi je sploh nikoli ne bilo. Take stvari je lahko čitati, ali ko pride do tega, da bi moral človek tudi napraviti konec doseďanjemu življenju „z enim mahom“, se pokaže, da je to jako tragična stvar. Mi vsi, kajne, smo ljudje, nosimo v prsih srce, poštenost in tako naprej. Do svojcev imamo neke prirojene obveznosti in zdi se mi, da nas delajo ravno te velikodušne in zato vzvišene. Res je sicer, da smo se uživali, primorani uživali v državne in cerkvene zakone, od katerih — kar bodi le ob strani pripomnjeno — je zakon svetega zakona eden najhujših in najtrajnejših, ali poleg tega

tiči še v nas moralna zavest, naturalna moralna zavest, ki je naš notranji plačnik in sodnik.

Svoj položaj sem sicer teoretično ali temeljito obdelaval. Vmislil sem se v to, da končam sedanost „z enim mahom“. Izginem ponoči v megli in tišini, pridem na mesto, preskočim vrtno ograjo, h kateri privežem prej konja, in zažvižgam na precep. Ona, Albina, pogleda, če mož trdno spi, in ko se o tem prepriča, stopi na balkon, razprostre roke in se mi spusti v naročje. Prestrežem jo, posadim predse na konja in jahava tako v diru dve postaji naprej. Tam sedeva v vlak in se odpeljeva. Srečna sva, srečna in še enkrat srečna.

Treba pa je pri tem uvaževati tudi denar. Če na primer dobim toliko, da komodno pobegneva do Buenos Ayres ali kaj takega, treba misliti tudi na to, kako bova živela naprej. Tukaj, kjer sem, imam cesarsko službo, lepo stanovanje, in tudi kar se tiče postrežbe, sem zadovoljen. Tam pa padeva kakor dva meteorja, ki pa potrebujeta hrane in obleke. Glede konja pa bodi omenjeno mimogrede to, da ne znam jahati.

Naše srce je kakor vihar, ki tuli pod nebom sem in tja. Zato tudi mladina napravi toliko nepremišljenosti in bedastoč — med katere (to bodi le stranska opazka) spada v veliki meri ženitev — ker ji primanjkuje treznega in hladnega premisleka, ki bi jo držal v mejah tistega,

kar je pametno in koristno. Mi, zakonski možje pa, imamo razvit um, in ko vidimo, da zavihra naše srce v nerodnost, zagrabimo s hladno gesto in pogledamo, koliko bije ura. Če bije preveč, jo kratkomalo ustavimo, kadimo svojo smodko, pijemo svoj kozarček in se dalje ne brigamo za to stvar. Če pa ne preti od nikoder nobena nevarnost, si lahko privoščimo gotove naslade. In če nam je dolgčas, uvažujemo lahko to, da dokler živimo, še vedno ni vseh naših dni konec. Mnogo je bilo in je še na svetu takih, ki so bili po dvakrat vdovci in so dočakali tako po dvakrat popolno prostost in svobodo. Seveda so se na žalost ponavadi tudi v tretje preobjedli in se v tretje oženili.

In že ko sem ležal v hotelu, se mi je mešalo zato v misli, da so to vse skupaj nemogoče stvari. Ko bi vsaj Albina ne bila omožena, ali ko bi vsaj jaz ne bil oženjen! In ko bi ona ne bila obenem že mati in jaz ne obenem že oče! In v vse to se je rinila še misel, da prihaja čas, ko mi nakloni nebo četrtega potomca.

Prišel sem domov vesel, dobrovoljen. Sploh sem se počutil naslednje jutro kakor zemlja po dežju. Mojemu srcu je odleglo. Kako je napravila Albina, ne vem, ali posledico njenega delovanja čutim. Pisma mojega prijatelja so izostala. Težko, da se še kdaj snidemo. Življenje hoče drugače.

Pomlad.

Čiv, čiv,
če si živ —
pridi!

Civ, čiv!
Saj grem,
da dragi povem:
Pri nas je pomlad.

Čiv, čiv!
Sredi polja, sredi njiv:
si živ?!

Sem, sem,
sin starih navad,
dekletu povem,
kak imam jo rad.

Čiv, čiv!
Jaz sem živ
in pa mlad.

Ivan Albrecht.

Povabljen nepoklicanec.

Trnjeva pot slovenskega literata samouka. — Spisal † Prostoslav Kretanov.

(Konec.)

V smislu laškega izreka: „L' uomo avisato è mezzo salvato“¹⁾ — sem spoznal takoj prikrito nezaupnost Stritarjevo, ki mu je narekovala oni previdni stavek:

„Bode-li kedaj zopet jel izhajati „Zvon“ in kedaj? tega ne vem.“

Menda je Stritar sumil, in to po krivem, da sem mu bil pisal ono „tako gorko pisano pismo“ — po naročilu „Zorinega“ urednika, da bi mu izvabil izpoved o zopetnem izdajanju „Zvona“, ka-li.

No: iz poprej navedenih Flegeričevih in Kodrovih pisem je razvidno dovolj jasno, da smo bili s Pajkovo „Zoro“ vsi nezadovoljni ter da smo si želeli — boljšega, plemenitejšega glasila; zato smo pozdravili Stritarjev novi „Zvon“ z velikim, odkritosrčnim veseljem...

Po navodilu zgoraj citiranega italijanskega izreka pa sem se bil ob enem začasa pripravil na plemenito osveto za Stritarjevo nezikrenost, s kakršno je bil diplomatično odklonil moje sotrudništvo pri njegovem listu.

V to svrhu sem izročil uredniku „Zore“ svojega „Idealista“, (ki sem ga bil spisal za naš nameravani „Kres“ že l. 1874.), za letnik 1876., kjer je izhajal v 17. številkah malone vse leto. —

Slutil sem bil pač takoj, ko je začel vnovič izhajati Stritarjev „Zvon“, da je napočila doba literarnega tekmovanja in ljutega, nekrvavega dvobojevanja, kjer se bodo duhovi borili za prvenstvo na slovstvenem polju. Treba bode torej, kakor se pravi, „priznati barvo“, h kateri stranki pripada ta ali oni sobojevnik ter „na dotičnem mejdanu postaviti svojega moža“.

Jaz neuki literarni „ničevdec“ sem položil uredništvo „Zore“ zopet v roke profesorja Janka Pajka ter se umaknil za kulise priprostega, neodgovornega sotrudništva, odkoder sem motril

mirno in pozorno literarno klanje, pri čemer je teklo namesto krvi — tiskarsko črnilo...

In nisem se varal v svojih slutnjah. Naš „literarni Jupiter tonans“ ob Donavi je takoj v 1. številki svojega oživiljenega „Zvona“ inavguriral bojne preliminarije v „Literarnih pogonih“, kjer že koj na početku napoveduje vojsko svojim starim in — last, not least — novim „nasprotnikom ali zopernikom“.

Najprej se je bil lotil svojega „starega znanca“ v „Slovcu“ izza dobe I. dunajskega „Zvona“, ponujaje mu ironično — v nasprotnem smislu latinskega navodila: „Si vis pacem, para bellum“ — „odpuščanje, mir in spravo“. Pripravljajoč se na boj, ponuja mu navihani naš, kako bi ga že imenoval, „slovstveni Odisej“ mir in odpuščanje! Ironija — ta mu je tičala v naravi, v krvi, in v imenu!...

Bistroumni profesor Janko Pajk je takoj uvidel, kam pes taco moli, ter je začel tudi on brusiti ost svojega peresa.

„Saj sem vedel,“ je vzkliknil emfatično, „da stari lisjak ne bode mogel zatajiti svoje zvijačne nravi! In ker je njegovo podjetje naperjeno zoper moj list, boste videli, da ga bo v kratkem poklical po imenu na dvoboj!“

In, bogme! Pajk je uganil pravo:

V 5. številki dne 1. marca je nastopil urednik dunajskega „Zvona“ kot sam svoj sotrudnik in dvobojni sekundat z ominoznim vezirjem „Negoda z Golovca“, ter klical samega sebe na dvoboj zoper „Zono“...

Po dolgovzmem uvodu je Negoda-Stritar naposled povedal Stritarju-Negodi, kje ga čevalj žuli, vprašaje sam sebe: veste-li, kaj je zona? Da ni Zona ime kake „mladolice“ deklice, ker tako prijetno zvoni, to ste menda že uganili... Zona je zrnje, ki ni prav dozorelo in ni mnogo prida, a boljše je vendar nego pleve, torej neka „zmes“ med plevami in „klenim“ zrnjem... Med zono pride časi tudi kako boljše zrno.“

¹⁾ Človek opozorjen je napol rešen. Op. pisca.

„Dunque — La ha visto?!?“ mi je klical isti dan na ulici že oddaleč profesor Pajk z „Zvonom“ v roki: „la guerra principia!“¹⁾ Zona = Zora, to je vendar očividni klic na — dvo boj! Torej: allons enfants de la patrie!“ je pridodal na pol pevajoč te začetne besede francoske „Marseillaise“ ter me povabil na čašo „pilzenca“ v mariborsko — kazino.

In ondi mi je razkladal svoj bojni načrt, ki ga je bil zasnoval s svojo — Pavlino zoper premočnega dunajskega „Lessinga“...

In zakaj je šlo pravzaprav?

Stritar je v svojih „Literarnih pogovorih“ prepovedal opevati — risum teneatis amici! — ljubezen t. j. nasvetoval je, seveda ironično v zmislu klerikalnem, da bi je pesniki ne opevali.²⁾

Potem je veleval, da naj naši pesniki ne hodijo v „salone“, na „parket“, kjer bi jim utegnili izpodrsniti.

Nadalje je Stritar izstrelil svoj „Apostrof“, ki je izzval zopet novo polemiko, kjer mu je Pajk dokazal, da je Stritar v tistih „pesmih brez apostrofa“ njegovo tiskarsko označilo kar priprosto zatajil.

Zopet nadalje je prišla na rešeto Pajkova kritika o Jurčičevem „Tugomeru“.

Glavni „casus belli“ pa so bili tisti nesrečni heksametri, ki jih je J. Pajk priobčeval v Krnavnerjevem prevodu Homerjeve „Odiseje“, ki so ga tiskali baš tisto leto (1876) v „Zori“.

Pajk je svojevoljno popravljajl cezure, zaradi česar je Kermavner ugovarjal ter se je vnel prepir. Nato je napisal Stritar v „Zvonu“ članek „Slovenski šestomer“, v katerem je Pajkovo postopanje ožigosal; ta seveda ni molčal, in tako se je razvnela cela bitka. Naposled je nastopil še Frančišek Levec z brošuro „Pravda o sloven. šestomeru“, čegar ostri vvod in pagovor je napisal Fran Levstik.

Kdor hoče o tej veliki pravdi več čitati, naj prečita „Zvone“ l. 1876. in 1877. in dotična letnika „Zore“, ki grmi celo še v prvih mesecih l. 1878.

Pajk je bil ves zbeگان in slabovoljen, posebno še zaradi tega, ker je vsled ženitve s Pavlino Doljakovo izgubil vse imetje po svoji

¹⁾ Torej ste videli?!? Vojska se pričinja! Tedaj: naprej otroci domovine (začetek francoske „Marseillaise“). Pajk je rad rabil latinske, italijanske, francoske in angleške medmete. Op. pisca.

²⁾ „Zora“ 1876. List 5. str. 80 in list 6 str. 95.

prvi ženi, Marički Wellnerjevi, t. j. 6 vinogradov in 2 enonadstropni hiši v Mariboru. Tast Pajkov, Wellner, je namreč v času, ko se je Pajk zaročil s Pavlino Doljakovo, izbrisal zetovo ime iz svoje oporoke. Poklical je Pajka k sebi ter mu rekel: „Kakor čujem, ste se zaročili. Jaz ležim bolan na smrt, a Vi hodite okoli in se ženite! — Dobro je; nič ne očitam. Samo nekaj Vam moram povedati... V Vaši odsotnosti sem dal Vaše ime izbrisati iz svoje oporoke!“ Pajk je ugovarjal in prosil, a Wellner je ostal neizprosen.

S Pajkovo tiskarno, ki je bila kupljena z Wellnerjevim denarjem, je bila stvar taka: menice so imele različne pobožne ženske v Mariboru, ki so mu na maščevalne spletke Wellnerjevih tiste menice za novo leto 1878. vse nankrat predložile v realizacijo. Pajk ni mogel plačati ter je napovedal konkurz. Dvo boj je bil končan, in zmagal je Stritar.

Nasprotno pa je Nemesis zadela tudi familio Wellnerjevo, ki je izgubila kmalu vse imetje ter je razpadlo vse bogastvo.

Pajk se je vrnil nato na gimnazijo v Riedu, kjer pa ni dolgo vzdržal; nato je študiral v Gradcu, kjer je napravil doktorat. V Gradcu se je rodbini tako slabo godilo, da so imeli za večerjo kruh, kvarglje in pivo, kar mi je pravil † prof. Milan Pajk.

Propad „Zore“ pa so pospešili tudi netočni in brezvestni naročniki, ki so mu ostali končno dolžni 1000 K, od katerih je mogel izterjati le še — 3 K.

XI.

Drugič v Ljubljani.

Naposled sem postal toli nevoljen in preko glave sit tistih žalostnih gmotnih in moralnih razmer v Pajkovem vzdušju, da sem si želel z dušo in s telesom daleč proč od Maribora.

Janko Pajk je bil a priori, že po svojem rojstvu nesrečen in tragičnim udarcem neprestano izpostavljen človek: vse, česar se je le lotil, mu je izpodletelo. Še bolj tragična pojava in vsem usodnim krutim naskokom podvržena pa je bila njegova druga žena Pavlina. Čim se je omožila, se je začel njen križev pot. Wellnerjevi so jo sovražili, da niti v hišo ni smela ter so jima odpovedali stanovanje; zasmehovali so jo, ker ni imela dote, in hujskali Pajkovo hčerko iz prvega zakona zoper njo.

Sovražili pa so jo ne le Wellnerjevi nego tudi nemški Mariborčani, ker je govorila javno s svojim možem slovensko. Nemški purgarji so celo mene, ker so me videli večkrat v njuni družbi, vprašali, kako je mogel profesor vzeti kmetico za ženo, ki zna le „windisch“? — Jaz sem odgovoril: „Gospodje, ne vem, če se slovenske kmetice rojevajo v Milanu, kjer je bil njen oče višji sodni uradnik. Ona govori in piše poleg slovenščine tudi nemščino in italijanščino!“

Udarec na udarec pa je zadel Pavlino šele takrat, ko je izgubil njen mož vse svoje imetje ter je bil brez službe. Ležeča na porodu je poklicala svojo mlajšo, menda 18letno sestro Teodolindo iz Gorice v Maribor in ta se je po zimi na potovanju tako prehladila, da je v osmih dneh umrla na krvotoku, ki ga ni bilo možno vstaviti. A tudi Pavlinina hčerka je hitro na to umrla.

Nedolgo potem se je druga Pavlinina sestra, Henrijeta, poročila in umrla na prvem porodu.

Končno je nagloma umrl steber cele Doljakove rodbine, Teodor Doljak, Pavlinin brat, ki je bil namestnik državnega pravdnika v Gorici.

Tako je s Pavlino zamrla vsa Doljakova familija.

Ker smo živeli s Pajkovimi v prijateljstvu, sem moral vse te žalosti prenašati tudi sam. Razumljivo je torej, da sem si z ženo vred želel proč iz mesta žalosti.

In prišla je zame rešilna ura!

Nekega jesenskega večera, septembra 1877, je prišel v moje stanovanje nepričakovano Ivan Hribar, ki je bil takrat prevzel glavni zastop banke Slavije v Ljubljani. Povabil me je v hotel Meran na čašo piva in me spotoma začudeno vprašal, kako da moja žena še ponoči šiva.

„Z goldinarjem, ki ga dobivam na magistratu na dan, se niti pri najskromnejšem življenju ne da izhajati!“ sem mu odgovoril. „Za tistih par grošev pa, ki jih dobivam kot nagrado za sotrudištvo pri „Zori“, bi si niti tobaka ne mogel kupovati, čeprav nisem kadilec.“

Hribar me je pri pivu različne stvari izpraševal iz mojega življenja, tako da sem začel slutiti, da z mano nekaj namerava. Ko sem se vračal domov, me je bilo samo upanje, da me morda ta mož reši iz mariborske mizerije.

In resnično mi je Ivan Hribar kmalu nato pisal, da mi ponuja službo pri svojem slovenskem zavodu in sicer v — knjigovodstvu. Z obema rokama sem se poprijel te dobrodošle ponudbe ter nemudoma sporočil: Pridem!

Tako sem torej od 15. januarja 1878. njegov privatni uradnik pri banki „Slaviji“ do današnjega dne.

V Ljubljani, dne 30. aprila 1914.

Oljke.

(Iz cikla »Motivi iz Brd«.)

Le redka vrsta oljk še v vinograda
je bregu, a še ta počasi vmira...

Le ker jih trta videla ni rada,
zaklala jih je kmetova sekira.

Samotna oljka... še slabotna, mlada,
tresoča in boječča se ozira
okoli, ko za sestro sestra pada...

In vendar — ko se smrtna toča zbira

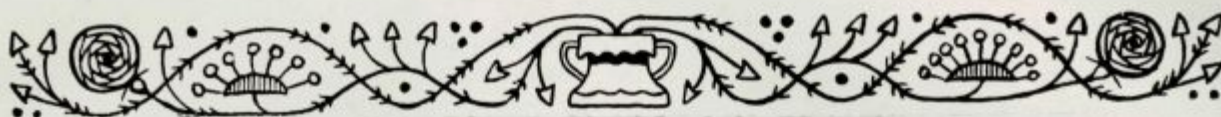
in žvižgajoča gola stebela pušča,
žrtvuje na ognjišče zadnje veje,
da prizanese Bog dehteči trti...

In vendar — ko ne vabljen prismeje
se kmetu bojazljivcu ura smrti,
s poslednjim oljem vse mu, vse odpušča...

Flojzij Gradnik.

Srečko Magolič: Ob Ljubljani.

Nove smeri.

Spisal Albin Ogris.

(Dalje.)

Morda je mislil enako tudi P. Ernst, ko je prinesel l. 1902. iz Italije svoje „Altitalienische Novellen“ in izdal leto pozneje famozno „Prinzessin des Ostens“. Prenapeti romantični psihologizem in njegova nepojmljiva gostobesednost sta morala vzbuditi željo po priprosti črti, po osredotočeni kompoziciji in epični jasnosti. Mesto čustvene razmetanosti naj se podaja suha stvarnost, dejstva naj učinkujejo sama, značajne plati naše osebnosti in našega okrožja naj vplivajo z nago krasoto. Intelekt se je oglasil in zahteval svoje pravice. V polumraku in niansah raztekujoča se razpoloženost naj se umakne ostri konturi, sirovi barvi, trdi risbi, impresionistična subjektivnost izgini pred prozorno objektivnostjo. Tako je modroval P. Ernst in začel oznanjati evangelij neo-klasicizma. In njegova dela? Kakor bi čital kriminalno kroniko. Res, sama suha dejstva, neobratne konture. Roman se začinja s podrobnim opisovanjem kakšne osebe in njenih razmer. Nenadoma poseže v njen delokrog druga oseba in pisatelj zapusti popolnoma prvo osebo in razklada zgodovino druge, potem tretje in tako naprej. Tako kakor stari Einschachtelungsroman, nekak epizodni mozaik. (Gl. Die selige Insel, 1909). Le redko doda med besedilom ali pa na konec moralčno rečenico, ki naj služi kot psihologičen komentar. To je pa premalo. Ko opisuje n. pr. življenje jetnika, vidimo le fizično njegovo osebo in suho kroniko njegovega življenja. Jetnik živi v celici urejeno življenje, se razgovarja z jetničarjevo ženo, riše na zid itd. in naposled umre, ne da bi mi kaj izvedeli o njegovih čustvih in ne da bi poznali le eno črto njegove duševne fiziognomije. Takšna epika je vsekakor premrzla tudi za neoromantične rekonvalescente. Kako morejo dandanes zadovoljiti kulturnega človeka sama dejstva brez duševnega in čuvstvenega korelata? Umetniški pomen gole istinitosti se pričinja vendar še le tam, kjer vi-

dimo njeno psihično povzročeno, kjer vidimo, kako iz osebne bistvenosti se logično razvijajoči proces pretresa celo osebnost. Se mi li hoče pripovednih kuriozitet, jih bom iskal rajši v žurnalih. Umetnost ni kolporter; ona podajaj tipičnost v skristalizirani obliki, njene emotivne sile in vekovečno usodnost. Plagirati Boccaccia tudi ni še umetnost. P. Ernst je vidno prezrl, da je med nami in Giottovimi primitivisti petstoteren napredek in da je moderen človek vse kaj drugega, ko srednjeveški fabulist. Vedno je bilo še slabo znamenje, ako si je skrpal umetnik najprej svojo filozofijo in pomišljal še le potem na vstvarjanje.

Na P. Ernstu je to očitno. Vse je tako izmišljeno, tako rafinirano odtehtano in pripravljeno, da se mu je prava umetnost izmuznila iz umeteljne proze. Francoski neoklasiki grešijo po isti metodi. K temu so razcepljeni še na dva tabora okoli revij „Nouvelle Revue Française“ in „Revue des Idées et des Livres“. Barrès in Gide so njihovi apostoli. Tabora se medsebojno pobijata, družji ju pa dosledno odklanjanje romantičnega impresionizma. Vendar je pobarvana ta struja precej nacionalistično in je našla zato širše priznanje. Predvsem Ch. Mourras, R. Bazin in H. Bordeaux so si stekli publikovo naklonjenost. Oni propovedujejo potrebo po močni avtoriteti, sovraštvo do jakobinstva in sijaj rojalistične tradicije. A. France in H. Regnier sta se razvila iz starših smerij do neoklasične teorije. Na Ruskem hočejo Adamiti (Gorodeckij), ki so povstali proti prenapetemu bombastu Akmeistov (Gumilov) nekaj precej enakega. Ampak, kakor rečeno, zastopniki neoklasicizma so se izkazali doslej večje teoretike kakor umetnike. Prvorazrednega dela nam še niso podali, tudi drugorazrednega ne, ako Ch. L. Philippe-a ne smatramo za neoklasika.

Razume se, da je neoklasicizem le ena značajna šola izmed stotine, ki so se ustanovile zadnje desetletje. Navadno so zapadle njih našim-

ljene teorije hitreje pozabnosti, nego so nastale. Večjo veljavo so si pridobili le še unanimiti, ali tudi oni spadajo od poslednjega Romainsovega romana (*Les Copains* 1912) že bolj v literarno zgodovino. Whitman, Bergson in Le Bon so botrovali nevede rahitičnemu detetu. Sploh naletimo skoraj v vseh modernih literarnih teorijah na Bergsona. Njegove „*Données immédiates de la conscience*“ so postale pravcati evangelij za intuitivne poete. Tudi Sorel, ki je vse prej kakor poet, je pripomogel novi šoli do obstoja. Jules Romains, glava unanimitične šole, je bral namreč kot vseučiliški docent Durkheima, G. Sarde-a in Le Bonovo „*La psychologie des foules*“.

Le Bon izvaja namreč v omenjenem delu, da ima logika kakorkoli združenih ljudi, ki predstavljajo že po svojem združenju samem povsem novo, od vsake posamezne osebnosti različno osebnost, svojo posebno irracionalno, emocionalno zakonitost, ki je povsem drugačna od logike posameznika, da so mase kot take podvržene kolektivnim sugestijam, da je mentalnost skupine mnogo nižja kakor povprečnega člana in delujejo najumnejši ljudje, zajdejo-li v okrožje skupinske sugestije, povsem drugače, kakor bi delali v isti zadevi doma med štirimi stenami. Spretni demagogi se smejo igrati z masami po volji, samo da jim venomer in z vso prepričevalnostjo ponavljajo njih aspiracijam primerne slikovite, blesteče fraze. Skratka, množice vodi subliminalna zavestnost, in njeno delovanje imenuje Romains „*La vie unanime*“. On je menda občutil skupinsko psiho, doznal dinamično moč verstvu podobnega skupinskega navdušenja. Le Bonu je vzel Romains tudi tehniko. Kakor vsiljuje ljudski tribun zbranim množicam z neprestanim ponavljanjem, z fantastičnimi slikami in zvenečimi gesli njemu koristne nazore, tako si je izmislil Romains svojo magično retoriko in literarno strategiko za nas uboge brave. Trdi namreč, da porablja neposredni izraz, da podaja kaotično čustvovanje, da se izogiblje diskurzivne intelektualnosti, da je našel ritmiko skupinske psihe v tovarnah, v plavžih, na demonstracijah, v sindikatih itd. Proizvodi pa tečejo leno v abstraktnih modrovanjih, njih prisiljeni slog se zaletuje v absurde primere. Tudi ta šola je gola teorija. Obenem pa unanimiti (Romains, Duhamel, Arcos, Vildrac itd.) ne podajajo nič novega. Whitman opeva „organizem od nog do glave“ in hoče govoriti z „besedo množic“. Verhaeren je

dostikrat posnel skupinsko mišljenje, Romain Rolland je podal v gigantičnem delu „*Jean Christophe*“ klasične opise v tem oziru, Rosny starši, Elémir Bourges, René Ghil, Saint Georges de Bouhelier in mnogi drugi so (ako se oziramo le na Francoze), naslikali skupinsko psiho v nešteti variantah. Tudi Marinetti si je stekel na tem polju zaslug.

In kaj naj opomnim o integralistih, o primitivistih, o orfikih in futuristih. Saj je vse že pozabljena zgodovina. To so dogodki sans lendemain. Sploh je pa n. pr. vprašanje, spada li takšna orfika kakor H. Apollinaire-vi „*Les Alcools*“ (1913) s svojo bizarno brezobraznostjo, ženialno razmetanimi, najheterogenejšimi idejnimi zvezami, vrtečimi se v divjem begu brez vsake interpunkcije in dispozicije sploh še med lepo literaturo. O futurističnem programu je pisal v „*Slovanu*“ pred leti že g. Vladimir Svetek. Sicer pa pošlje g. Marinetti radodarno vsakomur vse programe, brošure in romane na željo zastonj in franko.

Oddaljena sorodnost veže futuriste z najnovejšimi ekspresionisti, ako jih smemo že tako imenovati po analogiji z enakimi cilji v slikarstvu. S temi slikarji imajo skupno tudi lastnost, da govorijo sila učeno, kakor da rišejo same Spinozove atribute, Kantove kategorije in Hegelovo absolutnost.

Težko je najti bistvene črte, ki ločijo najmoderneje duhove od neoromantičnih epigonov. Kar naglašajo najbolj, je potrebnost nove metode, nov slog, ki bi ne bil samo eklektika drugih slogov. Najti prikladni slog se pa pravi razumovati bistvo vsega modernega življenja, pronikniti na dno psihike modernega človeka in najti formulo smerodajnih teženj.

Treba se je postaviti na trdno podlago zaključenega, sodobnim smerem imanentnega svetovnega nazora. Brez tega ni mogoče zidati ničesar. In more-li se naša doba ponašati z nečim, kar bi bilo več nego poskus k takšnemu nazoru? Ne da se tajiti, da išče sodobni človek sintezo ogromnih pridobitev v preteklem stoletju. Časi same kritike, same indukcije in skepse so vstvarili atmosfero, ki kriči po človeku, kateri bi znal v objetju tisočletnih kultur najti pravzrok vsega svetovnega, kakor telesnega tako duševnega dogajanja, ki bi znal vliiti v surove, neotesane kamne napredka živo obliko. Ali preveč je nakopičenega gradiva, da bi moglo prodreti ne-

uko oko do dna kulturne skladišnice in zgrniti spoznane bistvenosti v novo enoto. Novi pesnik se mora osvoboditi od starinskih literarnih navskov, mora poostri svojo občutljivost za bistvo stvari, gledati na svet raz stališče novih kulturnih pridobitev.

Da je nova generacija na obzoru, je verjetno. Ono se javlja v želji, objeti z enim pogledom integralnost predmeta, v dionizični pijanosti, rušiči vse logične meje dosedanje kompozicije. Ona se javlja v ekspanzivni samozavestnosti, v brezmejnem oboževanju življenja in njegovih energij, v izbiranju modernih motivov iz trgovine, tehnike, skupinskega nastopanja organiziranih mas itd. Malo je pa verjetno, da vstvari ta generacija v kratkem obljudljena mojstrska dela. To bolešno hlastanje po apartnih motivih, dosledno razdiranje vseh dosedanjih oblik, naglična nadprodukcija, ta aforistična, napeta in prisiljena dikcija, to niso znamenja smotrenega dela. Glavno načelo napredka je vendar še kontinuiteta med tradicijo in reformo. Človek vzameš njih revije in zbirke (Kondor, Brücke, Sturm, Die weißen Blätter, Saturn, Der jüngste Tag itd.) v roko le bolj iz radovednosti. Nemci, pri katerih

je „Grübelsinn“ še najbolj razvit, prednjačijo, romanskim narodom prepoveduje prirojeni okus takšne ekstravagance. Goreče vizije iz železaren, meetingov, tovaren, pristanišč, iz ponočnega kavarskega življenja, iz kolodvorskega vrvenja itd. vse to se čita z nekim drhtljajem interesantne novosti, naš intelekt se čudi, k srcu pa spregovori malokatera beseda. Tudi Else Lasker-Schülerjeve pesmi, „najnežnejše moderne duše“ nas pustijo hladne prav do srca. Ta umetnost je pač tudi izraz kulturne krize in njene notranje neustaljenosti. Istočasno obstoji nebroj nasprotujočih si šol (Barzun je izumil letos „simultanizem“ t. j. pesniško tehniko, ki bi jo mogle rabiti vse šole!), med klikami in konventikli kraljuje zavist, vse hlasta po rekordu, po bluffu, naglaša predvsem samo tehniko in v vsej naglici napisani verzi in romani preplavljajo knjižni trg v gorostasnih množinah. To so gotovo vse prej nego činitelji umetniškega stvarjanja. Odtod tudi mizerija tega literarnega proletarijata, ki se mora zatekati že k javnim mednarodnim zbirkam (E. Lasker-Schüler, Altenberg). Preveč doktrinarizma izkazuje današnji dan in premalo kontemplativne serenosti. Tu velja pravilo: Stvarjaj pesnik, ne govori.

Iz zapuščine J. Murna-Aleksandrova.

I.

Na brinji jagoda vse čustvovanje
bilo je tvoje in za majhen čas –
kot hrast vejevje svoje sanje
množil sem in razprezal jaz.

Sto let hrast raste in sto let se širi,
na brinji s snegom jagoda sčrni –
zdravstvuj, samotni raste hrast, se umiri
tam v gori – in odzeleni.

II.

Zvonovi zvonijo za Smarni dan
tibi žalost pa je v duši razlita –
ne rabim te, idi mi stran!
a žalost ne gre mi proč skrita.

Cemu sem otožen, zakaj hrepenim?
Zrak nebeški poln je solčnega svita,
in zdravje je v meni in zdravje nad njim
in žalost – čez ves svet razlita...

Kmet premišljuje.

Včasih vrag je kamenje sejal,
zdaj začel je točo
in dolgove.

Da bi vedel, kje živi,
bi se ž njim pobotal
in bi mu robotal
v tednu nekaj dni.

Nekaj zase bi prihranil –
Slednjič bi ga še ukanil
za denar in dušo.
Ce bi vedel, kje živi!?

Ivan Albrecht.

500 letnica zadnjega ustoličenja koroških vojvod na Gosposvetskem polju.*)

Spisal R. Kenda.

Cuj, svobode naše pokopane
pomnik je ta kamen jedin!
Tujcu sužen ti pozabil davno,
da otec svobodnih si sin.

A. Aškerc, Stara pravda VII.

Dne 18. marca 1914 je minulo 500 let, odkar so koroški Slovenci poslednjikrat na Gosposvetskem polju ustoličili po starodavnem slovenskem običaju svojega vladarja.

Gosposvetsko polje je bilo nekoč središče slovenskega naroda, danes leži že onstran narodnostne meje. Vojvodski prestol, na katerem je delil novi vladar pravico svojemu slovenskemu narodu, stoji danes na potujčenih tleh, obdaja ga železna ograja in na njej je, kakor v posmeh slovenskemu značaju prestola, napis: Kärntens Herzogsstuhl. Stari ljudje govore tam še naš jezik, a mladina ga več ne razume.

Kako je umiral na severu naš rod, nam pove zgodovina.

* * *

Prvotna domovina Slovanov je bila današnja zahodna Rusija. Odtod so se začeli pomikati proti zahodu in jugu. Del Slovanov, predniki našega jugoslovanskega naroda, je pridrl preko Donave na Balkanski polotok in zasedel vso zemljo do izvirov Save, Drave in Mure. Ko si je

po dolgih zmagovitih bojih z Bizantinci utrdil oblast v novi domovini, si je ustanovil več manjših in večjih držav. Ena najznamenitejših je bila Karantanija, ki je obsegala razen sedanjega Koroškega skoraj vse Štajersko, vzhodni del Tirolskega, solnograški Lungau, južnovzhodno stran Dolenje Avstrije in Kranjsko. Na zapadu je segala Karantanija do izvira reke Drave, kjer je mejila na Bavarsko. Odtod je šla meja v severni smeri proti gori Dreiherrnspeitz, od tu pa proti vzhodu po gorskem grebenu Visokih Tur. Od gore Ankogel se je raztezala meja proti severovzhodu po razvodju med Muro in Salico. Na severu je tvorila mejo sedanja meja med Štajersko in Avstrijo, samo da je bil južnovzhodni del Dolenje Avstrije med Semernikom in Dunajskim Novim mestom del Karantanije. Na vzhodu je Karantanija mejila ob Panonijo — sedanjo Ogrsko nižino, ki je bila takrat tudi slovenska zemlja — tako, da je vzhodni rob sedanjega Štajerskega spadal k Panoniji. Na jugu pa je bila kranjska južna meja obenem tudi južna meja karantanske zemlje.

Ker je bila Karantanija največja slovenska država, niso stari pisatelji delali posebnega razločka med Slovincem in Karantancem; Karantane in Slovenec sta jim bila istovetna pojma za isti narod.

Veliko je bilo ozemlje, ki so ga zasedli Slovinci v šestem stoletju; vendar pa njih število ni bilo veliko. Redka naseljenost Slovencev v teh delih Karantanije je bil pozneje glavni vzrok, da se je v nekaterih stoletjih polovica slovenskih pokrajin ponemčila.

Že v začetku je bila Karantanija obkrožena skoro na vseh straneh od sovražnih narodov. Bavarci na severu, Langobardi na jugu in na vzhodu v Panonijo prihrumevši divji narod Obrov so jo neprestano napadali. V začetku so bili Slovinci

*) Kot pripomočki so mi služila v glavnem tale dela: Aelschker, E., *Gesch. Kärntens von der Urzeit bis zur Gegenwart mit besond. Rücksicht auf Culturverhältnisse*. 1885. — Aeneae Sylvii *de statu Europae sub Friderico III.* — B(eg) A., *Ustoličenje koroških vojvod*. 1908. — Dopsch, d. Alf., *Die ältere Sozial- und Wirtschaftsverfassung der Alpen-slaven*. 1909. — Goldmann, Dr. jur. E., *Die Einführung des deutschen Herzogsgeschlechtes Kärntens in den slovenischen Stammesverband*. 1903. — Kos dr. Fr., *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*. I. II. III. — Megiser, *Chronica Khaerndtens*. 1612. — Puntchart Dr. C., *Herzogs-einsetzung und Huldigung in Kärnten*. 1899. — Valvasor, *Die Ehre des Herzogthums Krain*. itd.

povsod zmagovalci, naposled pa so prišli pod obrski jarem. Tega jih je rešil l. 623. češki kralj Samo, ki je odslej vladal združenim slovanskim narodnim državam od Adrije do Balta. Takrat nastopa v zgodovini prvi karantanski vojvoda slovenskega rodu, ki ga poznamo, Valuk, kralju Samu vrstnik in zaveznik. Dokler je vladal Samo, so imeli Slovenci v splošnem mir pred sovražniki, kajti Langobardi, Obri in Bavarci so se bali močne Samove roke. Pa tudi bojaželjni Slovenci so morali mirovati in se niso smeli vojskovati s sosedi. Po Samovi smrti pa (l. 658.) je razpadla velika slovanska zvezna država v posamezne dele in Slovenci so zopet pričeli boje z Langobardi. V teh bojih so bili srečni, kajti zasedli so nekatere pokrajine, ki so bili za časa rimske vlade deli Italije.

V začetku osmega stoletja so Slovenci večkrat udrli tudi na bavarsko ozemlje, ki so ga pustošili in plenili, kar so jim včasih Bavarci vračali. Naposled pa so ti boji prenehali in Slovenci so celo pomagali l. 743. Bavarcem v boju proti Frankom, ki so pa spravili Bavarce pod svojo oblast.

Obri niso pozabili, da so nekoč vladali Slovincem. Ker so se čutili sedaj proti samim Slovincem dovolj močne, so zopet udrli v njih zemljo, da bi si jo pokorili. Slovenski vojvoda Borut pa se je obrnil k Bavarcem za pomoč. Ti so res prišli Slovincem pomagat, a so od njih zahtevali, da so odslej morali pripoznati vrhovno oblast frankovskih kraljev, ki so jim bili od leta 743. dalje Bavarci podložni. Na ta način so izgubili leta 748. karantanski Slovenci svojo samostojnost, čeravno so jim še vladali domači knezi.

Slovenci so bili takrat še pagani, njih novi gospodarji, Germani, pa so bili že sprejeli krščansko vero. To je vplivalo tudi na Slovence, med katere se je začelo odslej širiti krščanstvo. V poroštvo svoje zvestobe je moral vojvoda Borut poslati na Bavarsko za talnike svojega sina Gorazda in svojega nečaka Hotimira in ž njima še več drugih uglednih Slovencev.

Po Borutovi smrti je zavladal Karantancem okoli leta 751. z dovoljenjem frankovskega kralja njegov sin Gorazd, ki je bil že na Bavarskem sprejel krščansko vero. Morda se je že takrat vršil na Gosposvetskem polju starodavni obred ustoličenja. Gorazd se je z vso vnemo trudil, da bi karantanske Slovence pokristjanil. Isti cilj je imel tudi njegov bratranec Hotimir, katerega so

Karantanci po Gorazdovi smrti povzdignili za svojega vojvodo. Krščanskih svetišč, ki so jih bili postavili Rimljani pred prihodom Slovencev na naši zemlji, ni bilo več. Sedaj so se začele znova graditi cerkve na naših tleh. Prva je bila cerkev Gospe Svete pri Krnskem gradu, središču karantanskih Slovencev. Krnski grad je bilo navadno bivališče slovenskih vojvod, in ti so kot dobri katoličani hoteli imeti v bližini svojo cerkev. Duhovniki pa, ki so našim pradedom oznanjali novo vero in jih krstili, so bili večinoma nemške narodnosti; le tuptatam nahajamo kakega potomca nekdanjih gospodarjev teh krajev, Rimljanov. Paganska stranka med Slovenci je sovražila novo vero in tuje duhovnike, ki so vrel v deželo, vedno dobrodošli na vojvodskem dvoru. Zaradi tega se je vzdignila okoli leta 765. prvič zoper nje in že krščene Slovence. Ali pagani so bili poraženi in ista usoda jih je doletela, ko so v drugič poizkusili svojo srečo. Še-le s tretjim uporom po Hotimirovi smrti je bila krščanska stranka premagana in vsi tuji duhovniki iz dežele izgnani. Zdelo se je, da je krščanstvu na Slovenskem odbila zadnja ura. Ali krščanski Slovenci so prišli z bavarsko pomočjo leta 772. zopet do vlade. Paganska stranka ni več dvignila svoje glave, in krščanstvo se je začelo širiti po celi deželi. S pomočjo Bavarcev je postal sedaj Volkun vladar v Karantaniji.

Leta 788. je cesar Karol Veliki popolnoma združil Bavarce in Slovence s frankovsko državo. Leto poprej se je namreč Tasilo, vojvoda bavarski uprl proti Frankom, ki so ga pa ukrotili. Bavarcem je Karol vzel njih domače vladarje, Slovincem pa jih je pustil, ker se niso udeležili tega upora. Slovenci so ostali svojemu novemu vrhovnemu vladarju zvesti podložniki. Pod vodstvom vojvode Vojnomira, Volkunovega naslednika, so mu pomagali premagati Obre. Že zaradi tega jim je moral pustiti Karol domače kneze, a odločilni so bili tudi politični razlogi. Kajti naši pradedje so tujo vladno lažje prenesli ako so videli na svojem starodavnem prestolu domačine.

Okoli leta 800. je gospodoval Slovincem knez Inko, o katerem imajo nemški zgodovinarji napačno mnenje, da je bil Nemeč, češ Ingo je nemška oblika in da je bil kot tujec prvi ustoličen na Gosposvetskem polju. Dokazov za to pa nimajo, in dr. Kos je konstatiral, da je prava oblika njegovega imena slovenski Inko in ne Ingo. Ta si je mnogo prizadeval za razširjanje

krščanstva med Slovenci. Za Inkom so vladali Karantancem domačini Pribislav, Semika, Stojmir in Etgar, zadnji slovenski vojvoda. Za njim je prišel tujec Helmwin.

Leta 818. se je uprl Nemcem vsled krutega ravnanja furlanskega grofa Kadolaja posavski vojvoda Ljudevit, kateremu so se pridružili na zahodu karantanski Slovenci, na vzhodu pa Timočani-Srbi. Od italijanske ravnine do bolgarskih gora je vstalo vse zoper Franke. Samo Borna, dalmatinski vojvoda je pomagal tujcem. Do leta 822. so prihajale vsako leto neprenehoma frankovske armade v Ljudovitove dežele, a vedno so se vračale s pobitimi glavami. Naposled se je Frankom posrečilo, pregnati Ljudevita iz njegove prestolice, iz Siska, odkoder je zbežal k Dalmatincem. Tu pa ga je Ljudemisl, ujec Bornov, zvičajno umoril.

Ljudevitove velike ideje, osamosvoja in ujedinenje južnoslovanskega naroda v mogočno nacionalno državo, ki bi že po svoji legi igrala važno vlogo v zgodovini človeštva, so z njim vred padle, in po njegovi smrti so si Franki z lahkoto podvrgli upornike, ki niso imeli več pravega voditelja in ki so bili najbrže celo med seboj nesložni.

Karantanski Slovenci so dobili za kazen namestu domačinov tujce za kneze. Zgodilo se je to najbrže leta 828. Z odstavljenjem ali smrtjo Etgarja, zaveznika Ljudovitovega, je Slovenec prišel popolnoma pod oblast tujega naroda. Le nekaj sence nekdanje samostojnosti so mu pustili, spomin, da je bil tudi on nekoč svoboden in da je imel sam pravico voliti si svojega vladarja — slovesni obred ustoličenja na Gospo-svetem polju. Narod v Karantaniji je bil še naš, vladarji pa niso bili več naše krvi, čeprav so morali znati slovenski jezik.

Še l. 1227. je pozdravil koroški vojvoda Konrad na meji vojvodine čudnega nemškega viteza in pesnika Urha Lichtensteina s slovenskimi besedami: „Buge was primi gralwa Venus“. Še v petnajstem stoletju se je moral koroški vojvoda, kakor nam poroča Enej Silvij, poznejši papež Pij II., zagovarjati pred cesarjem, ako je bil tožen, v slovenskem jeziku. Kot vrhovni lovski mojster nemške države je moral koroški vojvoda razsojati vse spore med lovci v slovenskem jeziku. To so bile pravice slovenskega jezika, zajamčene v listinah s podpisi in pečati nemških vladarjev. Ali zdi se, da je bila tudi takrat ta

pravica večkrat samo na papirju. „Ich enwaiss gutt frund, was du manist ich verstan diner sprach nitt“ — „ne vem, dobri prijatelj, kaj praviš, ne razumem tvojega jezika“ — nemški vojvoda slovenskega kmeta ni več razumel.

Vladarji so naseljevali vedno več nemških kolonistov na koroško zemljo, cesarji so podarjali posestva škofom iz nemških krajev in naš jezik se je umikal vedno bolj proti severu. Imena krajev, rek in gora na Koroškem in Štajerskem pa so ostala še do danes za pričo in dokaz, da je tam bila nekdanj slovenska zemlja.

* * *

18. marec 1414. Nedelja je. Zvonovi pojo po slovenski deželi. Pojo po deželi knezov Valuka in Boruta, Gorazda, Hotimira in Volkuna, Vojnomira in Inka, Pribislava, Semike, Stojmira in poslednjega našega rodu, Etgarja. Veselo nosijo po slovenski zemlji glas, da je dobil starodavni Korotan zopet svojega vladarja. Najglasneje in najslovesneje pa pojo raz stolp najstarejše slovenske cerkve, Gospe Svete. Sem vabijo zvonovi ves slovenski narod k starodavnemu knežjemu kamnu, kjer bo danes po starem običaju ustoličen novi vojvoda korotanske zemlje, Habsburžan Ernest Železni. Od vseh strani prihaja narod, da gleda v obličje svojega novega kneza, da sliši, kakor vsakokrat od pradavnih časov sem, kako prisega vladar v domačem jeziku, da bo deželi in narodu pravičen sodnik in neustrašen zaščitnik.

Nekaj dni pred slavnostnim dnevom se je odpravil vojvoda Ernest preko Ljubljane na Koroško v tedanje glavno mesto Št. Vid. V spremstvu deželnih dostojanstvenikov je šel 18. marca zjutraj na Krnski grad, kjer ga je preblekel mož, ki je izvrševal to službo po dedni pravici, v obleko slovenskega koroškega kmeta: hlače iz sivega domačega blaga, rdeče čevlje z močnimi jermeni, siv, spredaj odprt, zadaj precej zarezan jopič in siv plašč brez okraskov, iz enega kosa blaga. Na glavo mu je posadil vzbočen kmečki klobuk, na katerem so bile pritrjene štiri poslikane kroglice, v roko pa mu je dal pastirsko palico. Tako napravljen, je zapustil s sijajnim spremstvom Krnski grad. Na povodcu je vodil marogastega mladega bika ter črno in belo lisasto čvrsto kobilo, ki je niso rabili še pri nobenem poljskem delu.

Sprevod se je bližal knežjemu kamenu. Ta je stal v dolini pod Krnskimi gradom, vzhodno od Krnske cerkve sv. Petra. Sedaj ga ni več tam, prepeljan je v veliko dvorano grbov deželne hiše celovške. Močno pokvarjeni kamen obstoja iz gorenjega dela kaneliranega stebra s kapitelom; visok je 41 cm in meri v presegu 58 cm. Prvotno pa je imel kamen drugačno obliko. Še Valvazor in tudi drugi so ga nam naslikali kot mizo. Tudi Nemci so ga imenovali Fürstenstuhl, kar ni Stuhl, ampak slovenska beseda stol, ki pomenja dandanes sedež, ali prvotno so rabili to besedo pravilno za mizo, kakor še danes ves ostali del našega naroda.

Na tem knežjem kamenu sedi svoboden kmet iz Blažje vasi, Jurij Šater — ime je slovensko: šater, pomeni še danes v vzhodnoštajerskem in kajkavskem narečju čarovnijo — kmet, ki je bil v to upravičen vsled rojstva in podedovanega prava. Zadnji potomec te rodovine, Jožef Edlinger, je umrl v velikem siromaštvu 5. junija 1823 v Celovcu.

Nepremično sedi kmet, s prekrizanimi nogami, na kamenu. Okrog in okrog pa stoji v nepreglednih vrstah slovensko ljudstvo.

Novi vladar se bliža kamenu, spremljata ga dva deželna gospoda, vsak na eni strani. Pred njim stopa kot palatinski grof Koroške goriški grof z velikim praporom vojvodine, okrog njega dvanajstotica manjših praporov. Najprej vodijo kneza trikrat okoli kamena in vsa množica ga spremlja, pojoč slovensko pesem; malo in veliko, moške in žene hvalijo v tej pesmi Boga Stvarnika, da je dal deželi vladarja po njih volji. Ko se knez v tretjič bliža kmetu, zakliče mu ta v slovenskem jeziku:

„Kdo je ta, ki se tako ošabno bliža?“

Nato odgovori okoli stoječe ljudstvo:

„Deželni knez je.“

Kmet vpraša zopet:

„Ali je tudi pravičen sodnik in vnet za blagor naše dežele? Ali je svobodnega rodu in svojega novega dostojanstva vreden? Ali je častilec in zaščitnik krščanske vere, branitelj vdov in sirot?“

Na vsa ta vprašanja mu odgovori ljudstvo:

„Je in ostane.“

Naposled vpraša še kmet:

„Kako in s kako pravico me sme pregnati s tega sedeža?“

In goriški grof mu odgovori:

„Odkupil ti ga bo za 60 beličev, bik in kobila postaneta tvoja last, dobiš kmečko obleko, ki jo nosi sedaj knez, in tvoja hiša bo svobodna in prosta davkov.“

Tedaj kmet kneza nalahno po licu udari, opominjajoč ga, naj bo pravičen sodnik, naj si dobro zapomni, kar je narod namestu njega obljubil in naj vestno izpolnjuje vse obljube. Kmet se nato dvigne, vzame omenjeni živali in se knezu umakne. Ta stopi na kamen, z mečem v roki, in vihteč ga se obrne na vse strani, v znak, da bo vsakemu pravičen sodnik in da bo branil deželo pred vsakim sovražnikom. Potem izpije iz svojega kmečkega klobuka požirek sveže vode, ki so jo natočili iz studenca, izvirajočega na vzhodnem pobočju krnske terase.

Po dovršenih obredih pri knežjem kamenu odide vojvoda v spremstvu vsega ljudstva v cerkev Gospe Svete, kjer daruje krški škof slovesno mašo. Po maši blagoslovi škof kneza, ki je še vedno v kmečki obleki. Šele po končanem cerkvenem opravilu ga zopet preoblečejo v slavnostno vojvodsko opravo, v kateri sede k obedu, kjer mu strežejo deželni dvorni uradniki. Po obedu se dvigne vojvoda z vsem svojim dvorom na Gosposvetsko polje k vojvodskemu prestolu. Prestol je sestavljen iz več surovo obklesanih apnenčevih kosov. Na vzhodni in zahodni strani sta sedeža, sredi med obema pa navpična stena za skupno naslanjalo. Pozna se pa, da je vzhodni sedež poznejši od zahodnega, najbrže šele iz časa habsburške vlade. Vendar je moral biti zahodni sedež prej proti vzhodu obrnjen, ker so tudi drugi slični prestoli na slovenskem jugu v isti smeri postavljeni: Hercega Stjepana stolica v Kosorju pri Blagaju v Hercegovini, stolica vojvode Stipana Milorudovića pri Ošaniću in stolica Ivana Pavlovića v Bukovici v Bosni.

Na severni strani je vdolben vertikalni napis, ki se čita od zgoraj navzdol:

MASVETIVERI; na zahodni pa se bere od spodaj navzgor samo beseda: VERI.

K vzhodnemu sedežu, kjer je med obredom sedel novi vojvoda, peljeta dve stopnici, k zapadnemu sedežu, kjer je sedel grof goriški kot palatinski grof koroški, pa samo ena stopnica. Na naslanjalu je na vzhodni strani tudi napis, ki se pa, razen par črk, ne da več čitati.

Kaj pomenijo vse te besede in črke na vojvodskem prestolu, danes ne moremo več dognati. Slovenske niso, pač pa latinske, kajti

kamen za prestol so pobrali iz razvalin nekdanjega rimskega mesta Virunnum na Gosposvet-skem polju.

Na tem prestolu sedi novi vojvoda. Vse ljudstvo se mu poklanja, vojvoda posluša pri-tožbe svojih novih podanikov, sodi in deli fevde. Istočasno deli fevde na zapadnem sedežu pala-tinski grof in v cerkvi Gospe Svete krški škof.

Z ustoličenjem v zvezi so bile tudi razne pravice nekaterih deželnih rodbin; tako je imela rodbina Partovčanov pravico požiganja, rodbina Gradnikov pravico košnje in rodbina Ravbarjev pravico ropanja. Ker pa nam o teh pravicah pri-povedujejo šele pisatelji poznejšega časa, ko se ustoličenje ni več vršilo, je vprašanje, ali so te pravice v resnici obstojale ali pa so samo bajke.

* * *

Kak pomen so imeli obredi ob knežjem kamenu? Večina zgodovinarjev je mnenja, da to niso samo stari, vsled dolgotrajne navade posve-čeni obredi, ampak da je to pravcata pogodba med knezom in narodom: oni, ki je ali vsled rojstva ali cesarskega imenovanja postal koroški vojvoda, je dobil deželo faktično šele takrat v oblast, ko ga je narod kot takega sprejel in ko je slovesno in javno pred vsem narodom oblju-bil, varovati in ščititi pravice dežele in ljudstva. Narod je imel tedaj pravico potrjenja in ustoli-čenja novega kneza, ki ga je imenoval cesar. Seveda je bila ta pravica, odkar Slovenci niso imeli več svojih domačih vladarjev, samo navi-dezna. Ali iz političnih ozirrov in vzrokov se stari obredi niso odpravili.

Državna modrost je morala Nemce prisiliti k temu, da so Korotanu vsaj navidezno pustili stare pravice, ki so se zrcalile v obredih ustoli-čenja. Koroška je bila mejna dežela nemške dr-žave, ki je potrebovala ravno tu zanesljivega prebivalstva. Ako bi se bilo narodu vse naenkrat vzelo, bi se pač izkušal še večkrat boriti za svoje pravice. Na ta način pa so ga uspavali. Z ustoličenjem je bil rodu tuji nemški vojvoda sprejet v rodovno zvezo Slovencev. Navidez sedaj ni bil več tujec, temveč domačin, in kot tak si je laže pridobil pokorščino. S tem, da je slekel vojvoda svojo obleko — nošo nemškega viteza — je hotel pokazati, da izstopa iz dosedanje narod-nosti. Oblekel je slovensko narodno nošo in s tem hotel naznačiti, da hoče odslej biti Slovenec. Vojvoda je torej simbolično slekel Nemca in

oblekel Slovenca, kar v resnici seveda ni postal. Kot tak je laže utrjeval in širil nemško nadvlado na Koroškem.

Puntschart je v svoji knjigi: „Die Herzogs-einsetzung und Huldigung in Kärnten“ mnenja, da so obredi na knežjem kamenu in poklonitev na vojvodskem prestolu skupno šele dali novemu vojvodi popolno oblast. Novejši raziskovalec tega vprašanja pa, Goldmann, se s tem mnenjem ne strinja, češ, da bi potemtakem morali pripisovati koroškim Slovincem posebno izreden talent in ljubezen za pravniško razločevanje in konstruk-cijo, kar pa se ne more verjeti vsled nizke kulturne stopnje, na kateri se je nahajalo to ljudstvo v času prvih početkov teh obredov. In velik dar pravnega razločevanja bi pač kazalo to, pravi, da so Slovenci na enem kamenu kneza ustoličevali, na drugem pa se mu poklanjali. Stojim pa na stališču, da Slovenci takrat res niso bili še na visoki stopinji civilizacije, pač pa, da so bili kulturni narod. Kultura in civilizacija sta dva pojma, ki se ne krijeta. Kultura se kaže v notranji vrednosti plemenite duševne izobrazbe, civilizacija pa je samo zunanja oblika, pod katero se lahko skriva največja notranja propalost in ničvrednost. Prava kultura bo s časom rodila civilizacijo, ali civilizacija nikdar ne kulture, kajti ta je prvobitna in vkoreninjena v značaju naroda. In ni to znak kulture paganskih Slovanov, da se nihče ni vmešaval v privatne zadeve svojega bližnjega, da si je vsak sam „prosto volil vero in postavo“? Da ni nikjer bilo — in tudi danes tega ni nikjer, kjer je pravo Slovanstvo doma — preganjanja zaradi vere in poli-tičnega prepričanja? Nekulturnih verskih bojev pri nas nikjer in nikoli ni bilo, ako jih nam niso tujci vsilili. Vera in versko prepričanje vsakega je bilo sveto. In še dandanes ima naš kmet, kjer mu ga ni tuja civilizacija umorila, globoko razvit pravni čut.¹⁾

Zanimiva je Goldmannova trditev, da so imeli obredi pri knežjem kamenu sakralen, bogočasten pomen. To skuša dokazati takole: Knežji kamen je bil prvotno pagansko-slovenski bogočasten predmet, to je žrtvenik. V tem mnenju ga potrjuje tudi prvotna oblika kamena, ki ni bil samo steber, kakor sedaj, nego na tem stebru je bila še položena okrogla plošča, kakor

¹⁾ Tu bi bilo opozoriti na lepo razpravo Babnikovo „Sledovi slovenskega prava“ v Letopisu M. Sl. za leto 1882. in 1883. Op. ur.

nam kažejo starejše slike. In še okoli l. 1800 je bila ob cerkvi pri Krnskem gradu naslonjena kamenita namizna plošča, ki je gotovo spadala k knežjemu kamenu. In da je imel ravno ta kamen kot žrtvenik tako velik pomen, ni nič čudnega, ker je v bližini stal Krnski grad, politično središče Slovencev. Politična in sakralna zveza pa se v predkrščanski dobi slovenske zgodovine krijeta. Iz tega sledi, da je moralo biti mesto, kjer je stal knežji kamen, versko središče paganskih Slovencev. V središču kamena pa je bila vdolbina, kar kaže na njegov žrtveniški značaj. Nadalje služijo Goldmannu skoro vsi obredi pri kamenu za dokaz njegove trditve:

1. Knez se približa kamenu in ga trikrat obkroži. To trikratno obkroženje kamena ima sakralen značaj, kar potrjujejo tudi druge navade pri Jugoslovanih. Na Božič pride pri bosenskih Srbih polaznik v hišo; najprej stopi k ognjišču in ga trikrat obkroži. Ako hoče Bosanec, da mu ozdravi bolni konj, ga vodi trikrat okoli grobov umrlih. Da obvaruje čredo vsake nesreče, gre v Srbiji pastir trikrat okoli nje. Na Slovenskem vlečejo pusta trikrat okoli goreče grmade in ga potem šele zažgo.

2. Bik in kobilica, ki ju vodi knez s seboj, sta lisasta, bela in črna. Belo in črno pa pomenja srečo in nesrečo. Sploh je lisast, šarast konj priljubljen pri Jugoslovanih — Kraljević Marko jaha svojega Šarca!

3. Pravico požiganja, ki jo je imela rodbina Partovčanov, si razlaga Goldmann iz domneve, da so v paganskem času Slovenci imeli svečnike ognja, ki so netili na čast bogovom sveti ogenj pri daritvah. Ostanek tega običaja pa se je ohranil v tem, da so pozneje Partovčani imeli pravico, v bližini kamena kopiciti grmade, ki so jih potem sežigali, kakor so ljudje pozneje mislili, na čast novemu vladarju. Istotako si razlaga pravico košnje rodbine Gradnikov, ki niso po njegovem mnenju nič drugega kot potomci posebnih slovenskih svečnikov, ki so pokosili pred ustoličenjem travo okolu kamena v daritvene namene. In kakor so Partovčani in Gradniki potomci paganskih svečnikov, tako je tudi kmet, ki sedi na kamenu, potomec vrhovnega paganskega svečenika, ki je sprejel v imenu paganskih bogov novega kneza v svoje okrilje in, če je bil tujec, v domovinsko zvezo Slovencev.

Stvar bi bila na ta način dognana, ako bi ne imela Goldmannova domneva ene velike na-

pake. Nikjer pri Jugoslovanih ne moremo zaslediti kakega posebnega svečeništva, samo pri Rusih in Polabskih Slovanih jih nahajamo, a to še le v poznejših časih. Daritvene obrede bogovom na čast je opravljal pri poganskih Jugoslovanih družinski starejšina. Ta je bil srednik med družino in med božanstvom. In tudi v primeru, da bi se dokazala eksistenca posebnega svečeništva na Slovenskem in s tem samo sakralen pomen ustoličenja, je vendar ta obred iz državnopravnega stališča za Slovence velikega pomena. Kajti še le po sprejemu v rodovinsko zvezo Slovencev je mogel izvrševati novi vojvoda vladno na Koroškem. Kakor pa kaže, ne more kmet na knežjem kamenu ničesar drugega biti, kakor le od prastarih časov določeni zastopnik kmečkega naroda, ki izroča vladno v imenu tega naroda novemu knezu, oziroma novi dinastiji. Narod je oni činitelj, ki ima vso oblast v rokah, a jo izroča izvoljenemu vladarju, pozneje pa jo potrdi onemu tujcu, ki ga je nemški cesar imenoval. Vsi obredi pri knežjem kamenu kažejo na demokratično mišljenje naroda, ki ga morajo tudi drugi upoštevati, ako si hočejo zagotoviti narodovo pokornost.

* * *

Kdaj se je prvo ustoličenje vršilo, ne moremo več vedeti. Zgodovinskih podatkov za to nimamo. Prvo slovesno ustoličenje po staroslavnem obredu je omenjeno leta 1161, ko je postal koroški vojvoda Šponhajmvec Herman. Unrest in Megiser trdita, da se je dal tudi češki kralj Otokar II. na slovesen način ustoličiti. Manjhard Tirolski je bil slovesno ustoličen 1. sept. 1286. Prihodnje dokazano ustoličenje je bilo 2. julija 1335, ko je prevzel vladno Oton Veseli, prvi vojvoda iz habšburške rodovine. Najprej je mislil, da se mu ne bo treba podvreči starim obredom. Prišel je v Št. Vid na Koroško, kjer je zbral vse deželne dostojanstvenike, katerim je prečital svoje imenovanje za vojvodo. In odtod je odpotoval v Ljubljano v trdni veri, da je že popolnoma pripoznan za vladarja Koroške. Ali Korošci, ki so se trdno držali svojih starodavnih in zaradi tega njim častiljivih pravic in običajev, so mislili drugače in so mu začeli delati zaradi pripoznanja težkoče, dokazujoč mu, da na Koroškem ne more noben knez pravomočno fevdov deliti in soditi, ako se ne da prej po starih običajih ustoličiti na knežjem kamenu. Oton se je udal in narod se je

zbiral vriskajoč radosti od vseh strani. Avstrijsko spremstvo vojvodovo pa se je norčevalo iz posameznih obredov, ki so se jim zdeli čudni in sirovi. Od drugih Habsburžanov so se dali ustoličiti Albreht II., najbrže tudi Rudolf IV. in zadnji Ernest Železni. Njegov sin, cesar Friderik III., je večkrat prosil deželne stanovne, naj mu prizaneajo ustoličenje, češ, da se to ne strinja z njegovim cesarskim dostojanstvom. Naposled so mu po opetovanih prošnjah popustili ceremonije na knežjem kamenu. Izdati pa je moral stanovom pismo, da vsled tega v bodoče ni odpravljeno ustoličenje in da ne bodo prikrajšani na svojih pravicah in svoboščinah. Maksimiljan I. se je hotel dati ustoličiti, kar dokazujeta dve pismi deželnim stanovom na Koroškem. Zraven tega je naročil tudi svojemu oskrbniku na Koroškem, naj popravi v ta namen knežji kamen. Najbrže je bila takrat kamenita plošča, ki je bila prej vedno na stebru, že odstranjena in Makso je želel, da se plošča zopet postavi na steber. Vendar do ustoličenja ni prišlo, ker je imel cesar preveč dela v bojih proti Benečanom.

Karol Notranjeavstrijski in njegov sin Ferdinand, znan iz naše protireformacije, sta samo na vojvodskem prestolu delila fevde, a ceremoniji na knežjem kamenu se nista hotela podvreči, čeravno so se Korošci sklicevali na veliko starost teh običajev, češ, da so bili na ta način ustoličeni vsi vladarji paganske in krščanske vere. Vendar sta podpisala reverz, da se morajo stari običaji ohraniti. Leopold I. pa ni niti več

šel na Gosposvetsko polje, ampak samo v Celovec, kjer so se mu koroški stanovni poklonili v deželni hiši.

* * *

Slovenska Karantanija je bila izprva svobodna država, potem od tujcev odvisna dežela, ki se je naposled popolnoma združila z nemško državo. Najprej so živeli v nji svobodni ljudje, potem so plačevali tujcu davek od zemlje, dokler ni prišla popolnoma v njegove roke. V začetku samozavesten narod, ki se ni strašil nobenega sovražnika, je postal najprej po svoji volji pokoren tujcu, ki ga je naposled v to prisilil, ga napravil nesvojnega, sužna, kateremu je sicer pustil v začetku senco stare svobode — obrede pri ustoličenju. A naposled je tudi to prenehalo. Vedno več in več pravic so nam jemali, dokler nam niso zadnje vzeli. Postali smo robovi tuje civilizacije, ki nas je razdvojila in razcepila, naša kultura, ki je obetala tako bogat sad, je bila po-teptana, uničena.

Obup je stresal duše, otrpnile so delavcem roke. Pokaj še delo, pokaj še up, ko je vendar vse tako temno, tako pusto? . . .

In vendar: Prišel nam je „Vseh živih dan“ od našega juga. Prinesla nam ga je zavest, da smo člani velikega, silnega, mladega, edinstvenega jugoslovanskega naroda. Ta zavest se je oprijela z vso silo naših obupanih src, dala nam je novo moč, dala nam je veliko, silno, jako vero v našo bodočnost.

V težkem hipu.

Postoj
in povej mi, kdo si, ki nocoj
stojiš pred menoj
ogrnjena v svojem škrlatu,
z nakitom, vsa v srebru in zlatu.

Povej
odkod te oči, ki nikoli poprej
se niso ozrle na moje poti,
mi niso sledile v demonske noči
tja, preko vabljalnosti naprej,
le venomer naprej, brez mej . . .

Miruj
mi srcé, ne hrepeni po sreči,
ne sanjaj več duša o dalji blesteči,
saj vse je le sèn . . .

Stano Kosovel.

Listek.

Književnost.

Dr. Alojz Kraigher: Kontrolor Škrobar. Kraigher nima navade pošiljati nakaznic slovenskim čitateljem, tudi obetal ni nikoli, česar bi takoj ne izpolnil. Brez obljub nam je napisal dramo „Školjka“, ki je zbudila nekaj nasprotujočih si glasov v slovenski kritiki in lep, zvočen odmev v javnosti. To pot nas je prijetno iznenadil s serijoznim slovenskim romanom „Kontrolor Škrobar“, ki je izšel pri Schwentnerju v dveh debelih zvezkih. Roman je v svoji prvi polovici pretežno erotične vsebine, polagoma se pogloblja in izzveni v strasten in obupen krik umirajočega naroda, ki so mu zastrupili dušo in režejo z njega kos za kosom ranjenega telesa.

„Kontrolor Škrobar“ je romanska epopeja naših narodnih porazov, nemoči, sramote, bednega robovanja in prokletstva, kar je vse globoko utemeljeno v naši suženski vzgoji, ki nas je uklenila v večni jarem in sponse, s katerimi nas žulijo in davijo nasprotniki. „Kontrolor Škrobar“ je silen klik po osvoboji in vstajenju, „memento mori“ zveni iz mnogih mest.

Kontrolor Škrobar je nad vse žalosten junak, vzrasel iz naše malenkostne domačnosti, vzgojen v nezdravem, gnilem mljehu, ki napravi iz rojenega slabiča brez značaja in jasne, krepke volje popolno propalico, nizek individuum moralčne kuge in renegatstva. Orisan je v prvem delu romana, zlasti v erotičnih prizorih docela logično in psihološki resnično. Tam je ženski junak na svojem mestu, kjer pa pride politika in narodno gospodarstvo do besede, tam zazveni močna disharmonija iz njegovih ust, in čitatelj ima utis, da stoji pisatelj za junakovim hrbtom in mu narekuje v pero svoje misli in nazore. Kontrolor Škrobar je razdvojen in razcepljen junak, v njegovih prsih bivata dve duši kakor v Goethejevem „Faustu“. V vednem boju sta si med seboj, dokler ne zmaga zla narava in zatrujem nad boljšim nagnjenjem in svetlim prepričanjem.

To je velika osnovna hiba tega romana. Iz nje izvirajo mnoge, sicer nebitvene napake, vse delo je v svoji ideji in ogrođju bolno in neprirodno spočeto, in to mu daje znak nepopolnosti, vihravosti in neharmonije. Roman je zgrajen brez enotnega načrta in tehtnega premisleka, in zato je tehnika šibka, monumentalnost dela brez trdnega temelja in dela prej utis feljtonske hitrice kakor umetniške ustaljenosti in plemenitega harmoničnega mojstrstva. Kraigher nam je podal s svojim „Kontrolorjem Škrobarjem“ roman navadnega don Juana brez globočjih idej in nazorov, podal

nam je tip vsakdanjega erotomana, ki je vseskozi lahko-miselni, vsa njegova vsebina so ljubezenske aventure, in nima niti časa niti volje niti zmožnosti, da bi razumel, vsrkal in prebavil tiste misli, ki mu jih pisatelj stavi v pero. Ali je bil v resnici Kraigherjev namen, osredotočiti svoj roman v tem junaku, mi ni znano, vsekakor pa govori založnik v svojem prospektu o „slovenski boli“, ki pa ni niti izdajatelj obdelana z istim ognjem in slastjo kakor erotični del. Da je pisatelj izpustil vsaj polovico prvega dela, poglobil svojega junaka, mu razširil obzorje in podal umetniško resnost, da ni zaključil svojega dela s Kontrolorjevim samomorom in odprl samo neko mračno in obupno perspektivo z vprašanjem, na katero sam ne ve odgovora, bi roman pridobil na etični vrednosti in prejel tisti široki narodni pomen, resni vzgojevalni moment in zaslužil ime v resnici slovenskega narodnega romana.

Da je Kraigher tega zmožen, nam je dokazal mnogo-kje in z marsičem: s plemenitostjo in bistrino svojih nazorov, s svežostjo in mladostjo svojega duha in srca, z lepim sočnim in plastičnim jezikom, s katerim operira kot suveren umetnik. Njegovi opisi so polni prirodnega čara in gorke solnčne jasnote ter zamamijo čitatelja s svojo verno odkritosrčnostjo in originalnim pogledom v stvari, ki jih do zdaj še nismo našli v slovenski knjigi. Osebe so podane krepko in plastično, bodisi z realistično resničnostjo, ali z nekoliko idealizirano romantiko. Med ženskimi osebami na primer je gotovo najbolj pristna in živa in naravna Cilika. V njej je toliko pravega, nepokvarjenega ženskega, v njenih dobrih in slabih lastnostih, v vseh njenih nastopih, v dejanju in nehanju kakor pri nobeni drugi nastopajočih žensk. Filika je s svojo komaj verjetno in malo žensko požrtvovalnostjo skoroda nemogoča, Tilika je romantično idealna sanja, kljub svoji strasti brez mesa, in Milika se že bliža s svojimi strastnimi erotičnimi nagnenji napol perverzности. Škrobar sam je na slabo stran idealiziran. Zlasti pri ženskah ima veliko več sreče nego pameti, česar pa seveda pisatelj ni kriv. Ostale osebe stoje pred očmi čitateljem s polno karakteristiko, s par potezami ali s par kretnjami ali stavki nam jih avtor življensko-resnično predoči. Tu vam je učitelj Bratko, ki skrbi za neprostovoljen humor, kar je sicer stereotipna navada naših romancierjev. Zelo simpatično se nam predstavlja nadučitelj Sever, ki je zdrav in redek značaj, mož na mestu v kaosu okuženih obmejnih razmer.

Dialog ni papirnat, temveč živ, lapidaren in izvira iz individualitet, ki se udeležujejo v družbi nastalih polemik.

S tem romanom nam je Kraigher pač podal tisti „veliki tekst“, o katerem se tako radi razmahujejo naši cenzorji

in ki postaja že smešen pod njihovimi peresi, ni nam pa še napisal v svoji popolnosti velikega, resnično slovenskega romana. Ali tudi ta, ki leži pred nami, ostane. Bral se bo še čez sto let, in rad bi vedel, s kakšnimi občutki bodo listali po njem obmejni Slovenci, in kje bo tista posebno narodna meja. Ali še pri Sveti Jodrti in Mariji Pomočnici?
C. Golar.

Zapiski.

Aškerčeva pisma Švedu Jensenu. Dr. Alfred Jensen, zdaj član Nobelovega zavoda švedske akademije v Stockholmu, švedski pesnik, prevajalec slovanskih poezij in potopisec, se je seznanil z Antonom Aškercem v Ljubljani l. 1898. Med pesnikoma se je naglo razvilo prijateljstvo, ki se je še stopnjevalo do pobratimstva. Ostala sta v živahni korespondenci do Aškerčeve smrti. Pošiljala sta si v zameno svoja dela, in pri razprodaji Aškerčeve zapuščine se je pomotoma prodalo tudi zadnje Aškerčevo delo, „Poslednji Celjan“. Aškerc je bil na prvi list knjige še napisal posvetilo Jensenu, — napisal, a ne več odposlal. — Iz Aškerčevih pisem na naslov dr. Alfreda Jensena naj priobčim v „Slovanu“ za biografije in kritike vsaj tista, ki se mi zde važna zlasti zaradi tega, ker pripoveduje v njih Aškerc svoje mnenje o lastnih pesnitvah, ker navaja naslove pesmi, ki so se zdele njemu samemu najboljše in pa ker govori v teh pesmih o marsičem, kar literarnim zgodovinarjem doslej še ni bilo znano. Dr. Jensen je bil spravi švedskega slavnega pesnika grofa Snoilškega v stik z Aškercem in Jensen je izdal poleg Prešernovih nekaterih poezij tudi Aškerčeve balade in romance v švedskem prevodu. V svojih pismih govori Aškerc tudi o Cankarju, o svojem „Pavlihu“, „Zlatorogu“ i. dr., kar bode zanimalo ne le njegove biografije, nego tudi Aškerčeve častilce sploh. Pisma, spočetka nemška in ruska, so od 15. okt. 1898 slovenska.

V pismu z dne 21. sept. 1898. se je Aškerc dr. Jensenu zahvalil za neki pozdrav na dopisnici ter mu je sporočil, da je prejel odgovor Snoilškega, ki se je mudil takrat v Eisenachu. „Pošiljam Vam njegovo švedsko pisano pismo s prošnjo, da ga blagovolite prevesti v nemščino. Pismo sem večkrat prečital in čim dalje sem ga čital, več sem razumel. Precej besed pa mi je ostalo docela nerazumljivih.“ Ker je hotel Aškerc priobčiti originalno pismo in prevod, je naprosil Jensena, da mu oskrbi korekturo. „Gospod Snoilsky mi obeta na koncu svojega pisma, če sem razumel prav, da mi pošlje, ko se vrne na Švedsko, prepis one svoje pesmi „Ljubljani“. Kaj ne? Ker se gospod Snoilsky v pismu sam priznava za Slovana - Slovenca Snoilš(i)ka, bi Vas še prosil, da mi nkratko očrtate njegovo literarno delovanje, katera dela je že izdal, kateri smeri pripada njegova lirika, kakšno stališče zavzema njegova pesniška individualnost v Vašem slovstvu. Verjeti mi morete, da Vam bom za vse zelo hvaležen. Potem objavim vse v posebnem članku v „Zvonu“. Stvar vzbudi pozornost...“ Dne 26. septembra 1898. je Aškerc že prejel Jensenove podatke o Snoilškem ter se mu naslednjega dne zahvalil. „Včeraj sem prejel Vašo pošiljatev v arhivu ter sem takoj napisal članek o Snoilškem za „Zvon“... Tudi Vašo skico o pesniku Snoilškem sem vpletel. Ko mi grof Snoilsky dopiše dotično pesem, priobčiva

to pesem s prevodom vred kot zaključek članka. Dovolim si, velečastiti prijatelj, dotično številko „Zvona“ poslati Vam...“

„Vaše poročilo, da hočete v kratkem o moji malenkosti priobčiti v Vašem švedskem listu članek, me je zelo razveselilo, kakor tudi, da ste prevedli „Pevčev grob.“ Zahvaljujem se Vam za Vašo pozornost!... Številko „Zvona“, ki jo želite in v kateri poročila o Vaših prevodih Vladimir Levec, Vam pošiljam danes... Pri prvi priliki pričakujem pregled Vaših del o Slovanih. Glede imena „Snoilšek“ hočem pozvedovati po arhivih in matrikah...“

Dne 3. oktobra 1898. piše Aškerc: „Visokospoštovani gospod in prijatelj! Danes zjutraj sem Vam poslal oktobrsko številko „Zvona“ pod križnim zavitkom. V tem zvezku najdete moj članek o Snoilškem. Tudi gospodu Snoilškemu pošiljam danes iztisk te številke v Stockholmu.“ (Dalje prosi Jensena za doslovni prevod Snoilškove pesmi „Laibach“) „Dva tukajšnja historiografa sta mi povedala, da poznata ime Snoilšek iz reformačne ozir. protireformačne dobe. S pomočjo tukajšnjih profesorjev pa hočem iskati še dalje in uspeh objaviti v „Zvonu“. Grofa S. bo zanimalo zvedeti o svojem pokolenju morda kaj bližjega. Snoilsky je — kakor sem se prepričal te dni — seveda tudi v Meyerjevem konverzacijskem leksiku. Vaša sodba se docela strinja z Mayerjevo.“ Konec pisma je slovenski.

Pismo z dne 12. oktobra pa je zopet povsem nemško. Aškerc piše: „Visokospoštovani gospod in prijatelj! Kako naj Vam izrazim svojo zahvalo za lepa švedska dela, za lepo deco Vaše Muze? Že vidim, da se bom moral učiti Tegnerjevega jezika, da bom razumel Vaše pesnitve...“ (Dalje piše o korekturi Snoilškove pesmi za „Zvon“.) „Medtem sem prejel tudi že Vaše pismo z dne 10. t. m. z originalom grofa Snoilškega in Vašim prevodom. Moja najiskrenejša zahvala! Vse porabim. Vpletel sem vse, kar sem našel v dr. T. Elzejevih delih o slovenskem reformatorju Janezu Snoilšku. Tudi v mestnem in deželnem arhivu sem že našel ime (t. j. reformatorja Snoilška), a iskal bom še dalje. Članek bo zanimal! — Apropos! Predčerašnjim sem prejel „Göteborgs Handels- och Sjöfarts Tidning“, v kateri je Vaš članek „Aškerc“. (Konec slovenski:) Srčna Vam hvala za Vašo pozornost in za prijazne vrstice, ki ste jih napisali o meni! Vaš essay mi že prevede kje kdo. Prevod „Pevčevega groba“ pa dam ponatisniti v „Zvonu“...“

Dne 15. oktobra piše Aškerc že povsem slovensko pismo. Ker je to pismo zanimivo, naj ga navedem doslovno! „Velecenjeni gospod in prijatelj! Srčna Vam hvala za Vaše krasno delo „Slavia“, katero ste mi podarili! To Vaše delo ni „popularno“ delo v javnem smislu — to je več! Vi ste, kakor sem že letos čital v zagrebškem „Vienču“, svojim rojakom podali vseskozi res temeljit opis slovanskih odnošajev v političnem, gospodarskem in v kulturno-duševnem, literarnem oziru. Le škoda, da že sedaj ne razumem vsega! Pri Slovencih omenjate tudi Snoilškega, da izhaja iz naših krajev. Škandinavski sever gotovo nima boljšega poznavatelja slovanskih narodov, nego ste Vi! — Razveselili ste me tudi z novicoj, da prevajate moje indske legende ter da jih priobčite v Svojem žurnalu. Prosim, da mi potem dopišljete dotične številke. Dodajte povrh še kaj drugega — n. pr. „Caligulove igrače“ (proti militarizmu), satiro „Kaznovani paša“, baladi „Mejnik“ in „Ponočna potnica“ in... „Sloven-

sko legendo" (o vnebovzetju protestanta Trubarja)! Prosim, povejte mi, kateri leksikon švedsko-nemški je najboljši? Hoppe? Helms? Enega si kupim. Oprostite, da Vas nujno nadlegujem še z drugo korekturoj pesmi „Laibach“! Hočem, da izide švedska pesem v originalu brez pogreškov... Vašo „Slavijo“ naznanim v eni prihodnjih števil „Zvonovih“, čeprav je že nekoliko post testum; ali pa omenim vsebino te knjige takrat, ko napišem črtico o Vaših knjigah o Slovanih...

Понимали ли Вы все, что я написал Вам на словенскомъ языкѣ? Я думаю, что Вы хорошо понимали все.

Прошу Васъ принять увѣреніе о моемъ высокопочтении.

Здравствуйте! Skal!

Вашъ

Анкерцъ.

Fran Govekar.

Umetnost in glasba.

Slikar Srečko Magolič st. Moderna Ljubljana, polna gladkih in hladnih linij, mrzlih in strogih ploskev, pustih in enoličnih ornamentov, mrtvih stolpičev in pročelij brez portalov se od leta do leta bolj uveljavlja. Stare intimne in tople skupine hiš ginejo od dne do dne in se umikajo visokim domovom, ki nas s svojo ponosno hladnoto bolj odbijajo kakor vabijo. Bliža se počasi doba, ko bomo videli pravo našo Ljubljano le še po muzejih na fotografijah, risbah in slikah, in da nam ostane podoba nakdanje Ljubljane na verni sliki, zato ima poleg redkih drugih večino zaslug slikar Magolič st.

On je rojen Ljubljčan; s prirojenim darom se je samouk posvetil slikarski umetnosti in z vnemo in ljubeznijo prevzel nalogo, da ohrani zanamcem verno in resnično sliko svojega rodnega mesta, kakor je bilo v dobi njegovih let. To nam priča cela vrsta intimnih kotov in gorkih zavetij, kamor se je še skrila stara Ljubljana, in ki jih je ovekovečil in obvaroval pozabnosti mojstrov čopič. „Slovan“, ki si rad lasti poleg drugih tudi to nalogo, da našo staro in častit-

ljivo metropolo pokaže svojim čitateljem zlasti v njenih gubečih se posebnostih, prinaša nekaj teh reprodukcij in jih deloma še prinese. Omenjamo med njimi risbo, ki nam predstavlja partijo iz Nunske ulice, partijo z ljubljanskega Grada in pogled na Marijin trg in frančiškansko cerkev preko Ljubljanice.

Slovenskemu občinstvu, ki se zanima za domačo umetnost, je Magolič ljub in prijeten znanec. Na razstavih je bilo redno videti njegova prijazna dela, ki so vselej našla ugoden odmev in dobro sodbo med gledalci. Njegove stvari so zanimale s svojimi splošnoznanimi motivi, uplivajočimi na gledalca iskreno in domače in budoč mu na znane kraje prijetne spomine.

V prvi vrsti je S. Magolič krajinar. Okolica Ljubljane ga je že nešteto krat pozdravila v svojih logih, vasicah in poljih. Mestni log z Gradašico, Ljubljansko barje, Trnovo, Tivoli, Rožnik do Kosez in Dravelj, Ljubljansko polje do Save in Črnuč — vse te kraje je nešteto krat prehodil naš slikar in nam zbral na svojih slikah najlepše motive, ki jih je tod našel.

Slikar kaže že z izborom svojih motivov dober okus in finočo svojega slikarskega duha. Ljubljanska okolica s svojo pisano bujnostjo, na eni strani Barje z bohotnim močvirskim zelenjem, visoko gosto travo, v kateri se gubi celo morje rož, s skrivnostnimi stoječimi vodami in jezerci, dalje Rožnik s košatimi lesovi, senčnimi gaji in svetlimi jasmami ter polje, prostrano in solnčno in nepregledno, ravno Ljubljansko polje z njivami, polnimi pšenice, maka, rži in škrjancev, ki so ga opeli tolikrat naši poetje, vsa ta krajina ima tudi v Magoliču navdušenega občudovalca.

Srečko Magolič ni redok gost naših razstav. Udeležuje se jih marljivo, vestno in z velikim številom svojih proizvodov, ter je zato tudi širši publiki dober znanec. Čeprav mu jemlje poklic vse dni, vendar še najde časa, katerega proste ure posveča svojemu najljubšemu opravilu, slikarstvu. Izredno je plodovit, in ni ga človeka, ki se le količkaj zanima za našo umetnost, da bi ga ne poznal. Njegove slike so njegov najboljši mentor.

R.

